

A kiskönyvtári ellátás historiográfiájának vázlata

Tóth Gyula

A téma indoklása, aktualitása

Az újkorig a könyvtárak önállóan vállalkozhattak használóik könyvellátására, az emberi tudás (viszonylagos) birtoklásával önellátásra rendezked(het)tek be. Ezek – igaz: viszonylag kevesen – korukhoz képest zömmel nagy könyvtárak voltak. Amióta viszont (részben már a 18., de különösen a 19. században – szerte a világon, s jórészt Magyarországon is) – a szűkebb-tágabb lakóközösség, illetve különböző csoportjai (egyletek, egyesületek stb.), vagy a település, vagy az állam feladatának érezte a könyvtári ellátás megszervezését, nos azóta a sokféle elnevezésű, számos formában megjelenő könyvtárak közös jellemzője, hogy – kiskönyvtárak. Kiskönyvtárak, mert vagy rétegkönyvtárak és egy településen akár több is létezett belőlük, vagy mert kis településen jöttek létre, illetve kis intézményt szolgáltak. A könyvtárügy paradoxona ezért a 18-19. századtól, hogy miközben számos tényező (így alapvetően a tudásanyag soha nem látott bővülése, a dokumentum-előállítás forradalmasítása, iskoláztatás stb.) következtében – az ókorhoz hasonlóan, de azt messze meghaladóan – százezres és milliós óriáskönyvtárak keletkeztek, a másik oldalról a könyvtárhasználók körének és igényeinek bővülése következtében, a szolgáltatásoknak közelebbvitele célzatával, gombamód elszaporodtak a gyakran kérészéletű kiskönyvtárak. Ez utóbbiak miatt egy azóta öröközödni bizonyult dilemma keletkezett: mekkora használói kör vállalkozhat, illetve képes könyvtárfenntartásra, mekkora az a minimális gyűjtemény, amely még viszonylagos önállóságra képes?

Persze a szakemberek hamar rájöttek a megoldásra, a könyvtárak rendszerben működtetésére; mégis azóta dacol ezzel azon könyvtár-
fenntartói ösztönök tendenciája, mely az autarkia-
rára berendezkedés szándékával az atomizáló-
dáshoz vezet. A dolog pikantériája és tragikomikuma, hogy ez ma is tart, s miközben a világ (a technika áldásai révén is) szépen előrehalad az egyetlen nagy (képletes) világfaluvá válás útján és a nemzeti rendszereket is felváltják a multinacionális szerveződések, nálunk a politika esz-
közeivel is felkorbácsolt gőgös és ostoba könyv-
tártulajdonosok birtoklási telhetetlensége, önfejű-
sége és szűklátókörűsége (no meg persze a

szakma gyengesége!) következtében lakóhelyi és munkahelyi, valamint iskolai – általános és szakkönyvtárak kísérik meg sokadszor a lehetetlent: bezárkoznak önállóságuk önpusztító magányosságába.

Történik ez a 20. század utolsó évtizedében – is!

S mivel e gondolkodásmódnak történeti gyökerei vannak, célszerű az elmúlt több mint két évszázad megoldási kísérleteinek tanulságait számbavenni. Azt tartjuk, hogy a feladat és a remélt eredmény nemcsak történeti és tudományos, hanem a hazai könyvtárpolitika (egyik, sőt talán nem is mindig súlya szerint kezelt!) aktuális és szorongató kérdése.

Magyarország az utóbbi 4-5 évtizedben (sőt talán ma is?) a könyvtári nagyhatalom kétes dicsőségében tetszelgett/tetszeleghet, hiszen a kritériumokat nem támasztó statisztika következtében és szovjet szellemű megalománia jegyében, tízezer lakosra vetítve kevés ország dicsekedhetett ilyen könyvtárellátottsággal. A csúcspont 1957. december 31-e volt: az utolsó (?) átfogó adatfelvétel 18 777 könyvtárat számolt¹; 1981-ben a IV. országos könyvtárügyi konferencia is még 16 323-ról tudott². Hogy ma mennyi van, aligha akad, aki pontosan megmondja: úgy tízezer körül mozoghat!

Ne feledjük: a ma már világszerte modell public library a (nagy)varos szülőtte! Nálunk az elaprózott könyvtárügy egyik gyökere az elaprózott településszerkezet és az abból (is) fakadó ugyanilyen intézményrendszer. 1995. január 1-jén a mintegy háromezer községben élt a lakosság 37,2%-a (ez mintegy 3 815 000 fő), az (akkor 194, azóta 200-nál több) városokban 43,9%-a (4 500 000) és 18,8%-a a fővárosban³. Csakhogy a városok jó része is meglehetősen kicsi: a 194-ből 55 (35,6%) tízezer lakosnál kevesebbet számolt⁴, s legfeljebb agglomerációjukkal képeznek a könyvtárfenntartáshoz elegendő népességet⁵. Itt és most bővebben ki nem fejthetően, mindent egybevetve, nem kevesebbet állítunk, mint azt, hogy valójában és reálisan a 20. század végén Magyarországon legfeljebb mintegy 2-400 képes önálló létre, az összes többinek egy nagyobb könyvtár bázisára van szüksége⁶. A világ a könyvtárügyben (is) a centralizáció irányában fejlődik⁷.

Noha a kiskönyvtári lét számos és sajátos személyzeti, elhelyezési, szolgáltatási stb. kérdést is felvet, a probléma gyökere gyűjteményszervezési/állományellátási. A mi kérdésünk a továbbiakban így szól: miként lehet egyszerre megfelelő/kielégítő, még a közkönyvtári léthez méltó stb. választékot nyújtani a használóknak, túlköltekezés (gazdaságosan, racionális módon) és az állomány „leülepedése” nélkül, vagyis inkurrens állomány túl(zott)súlya nélkül?

A kezdetektől a 20. század közepéig⁸

A 18-19. század fordulóján létrejött (jakobinus) olvasóköri, kávéházak, (kereskedői) kölcsönkönyvtárak és olvasó(Lese)kabinetek, majd (1827 után) a kaszinói könyvtárak, irodalmi diák-társaságok könyvtárai egymástól elszigeteltek voltak, bizonyos érdeklődési kört és igényeket szolgáltak, emiatt is homogén, viszonylag szűk irodalmi terméskörből összeválogatottak voltak, néhány száz, esetleg egy-két ezer kötetrel jól reprezentálták mind az igényeket, mind az olvasmányanyagot⁹. Érdekes kivételként érdemes viszont felfigyelni arra, hogy az 1840-ben alapított Fejér Megyei Olvasótársaság könyvtára a megye hat nagyobb településén »kültúrat« létesített s »már a kezdet kezdetén határozta meg mind az újságok, folyóiratok, mind a könyvek háromhavonkénti cseréjéről és körzötetéséről, hangsúlyozva, hogy »a fő könyvtárból a kultúrákba, s innét sorban, de változtatott renddel kivihető az újabbakkal felváltott elébbi szám-«-ok»¹⁰.

Ugyanakkor inkább jelzi a korabeli helyzetet, hogy *Festetics László*, megyei könyvtárak szervezésére irányuló kezdeményezése gyakorlatilag sikertelennek bizonyult, azt a megyei rendek elnapolták »egy boldogabb időre«¹¹. Összességében érvényes, hogy *„a közösség (városi, megyei közösség, vagy az állam) által fenntartott és a teljes nyilvánosság művelődési igényeit kielégítő közkönyvtárak a reformkori Magyarországon nem jöttek létre...»¹²* A dualizmus korában létrejött vagy újjászerveződő, rendkívül heterogén elnevezésű¹³ közművelődési könyvtárak közös jellemzője továbbra is egyfelől az, hogy valamely kisebb közösség vagy a magyar állam (1897 után a

VKM és az FM) a létrehozójuk, másfelől az egymástól elszigetelt kiskönyvtárak halmaza jött létre, rendszerre nem szerveződtek¹⁴. Önmagához képest fejlődésnek indult a városi könyvtárügy is, bár 1898-ban a Múzeumok és Könyvtárak országos főfelügyelője szerint „önálló állami könyvtár Magyarországon nem létezik... csak Budapesten, Kolozsvárt, Nagy-szebenben és Szegeden vannak könyvtárak, a melyeknek tisztviselői egészen a könyvtárnoki teendőknek élhetnek... Végre alig hat-hét olyan nyilvános könyvtár van az országban, amely... a nagyközönség szellemi szükségletei kielégítésére alkalmas...”¹⁵.

Összességében tehát a sok és sokféle, – rövid virágzás után természetesen kiolvasottá, ezért elhagyottá vált – könyvtárak közös jellemzője lett, hogy fenntartásukról és továbbfejlesztésükről a helyi hatóságok nem gondoskodtak. Az istápolásukra (is) létrehozott Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőisége¹⁶ egyik fő feladatának a (helyi és országos) hatóságok megnyerését tekintette, különböző memorandumokkal, előterjesztésekkel, akciókkal kereste meg azokat.

Ezenközben persze java könyvtárosaink megismerték a külföldi, benne az angolszász könyvtárszervezési elveket, a központosítás gyakorlatát is – jóllehet sokszor német vagy más közvetítéssel. *Ferenczi Zoltán* – aki 1903-ban még azt hangsúlyozta, hogy a berlini népkönyvtárak sem követték a központosítás elvét¹⁷ – 1907-ben már a nép- és nyilvános könyvtárak/közkönyvtárak valóságos rendszerét vázolta föl¹⁸. Ekkor már a 2500, de főleg a 10 000 lakosúnál nagyobb városok könyvtáránál – és amit „a népesség minden rétege számára hoztak létre a helyi hatóságok és amelyeknél az amerikaiak másik kiváló módszere érvényesül, »a könyvek összpontosítása egy nagy nyilvános könyvtárba, emellett fiók-könyvtárak és a szükségnek megfelelő könyvkiadó helyek által a könyveknek mindenki keze ügyébe juttatása« – hangsúlyozta, hogy „ez a központi kezelés van elterjedve a hasonló intézményekre nézve Angliában is.”

Ezt a témát aztán *Szabó Ervin* fejtette ki bővebben, és lehetőségeihez mérten meg is valósította a századelő Magyarországon. A könyvtár-fenntartás „közvetlen anyagi igénybevételének csökkentése érdekében” híres *Emlékiratában* (1910) hármas megoldást javasolt: specializálás

és munkamegosztás (a központi ún. reference library és a kerületi fiókkönyvtárak között), kooperáció más könyvtárakkal (a város kis egyesületi intézményeivel a »do ut des« [adok, hogy adj!] jelszó jegyében), valamint kooperáció a határos községekkel (mintegy 30 település 200-250 000 lakosáról volt szó!), melyek népességének „... nagy része Budapesten keresi kenyerét, tulajdonképp budapesti lakosok, akiket a nagyváros lakásügyi fejlődése kiszorít munkahelyükről, de egész életüknek minden érdekszálával tovább is ideoz.”¹⁹ *Szabó Ervin* fiókhálózatot létesített Budapesten, s ezt ajánlotta 1915-ben Debrecennek is – *Dienes Lászlónak*, a város szülöttének írására hivatkozva. „A legmesszebbmenő következményekkel bíró kérdések egyike a könyvtárügy terén, hogy elfogadjuk-e a könyvtárak szervezésében a centralizáció elvét alapelv gyanánt, vagy nem. Az egész nem egyéb, mint célszerűségi kérdés, annak kérdése, melyik felel meg jobban a nyilvános könyvtár céljának: a centralizált, központi szervezet, vagy a decentralizált, apró könyvtárak halmaza ... okosabb egy nagy könyvtárat építeni, mint 5-6 kicsit... olcsóbb a könyvek kezelését, katalogizálását, kiadását egyöntetűen, egy helyen s a koordináció miatt kisebb számú hivatalnokokkal elvégeztetni... A közvetlen anyagi nyereség csak az egyik. A másik... a könyvek bevásárlásának egyöntetűségében áll. Ha... több egymástól független könyvtár [van], ezek mindegyike saját külön tervezete [szabályzata T.Gy.] vagy szeszélye szerint fog vásárolni könyveket, s így igen valószínű, hogy részben ugyanazon könyveket fogják megvenni.”²⁰ A *Szabó Ervinék* javasolta (nagy)városi centralizációhoz hasonlóra jutottak a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőiségének munkatársai is a kisebb településeknél²¹. A téma itteni részletesebb kifejtése nélkül, elegendő most csak azt rögzíteni, hogy *Ferenczi Zoltán*, *Mihalik József* és *Gulyás Pál* írásaiból kiolvashatóan az 1910-es évek derekára elméletileg készen állt az ellátás ésszerűen centralizált, (de az eredetihez képest decentralizált) és a szolgáltatásokat mégis a lakossághoz közelvivő országos rendszerének modellje, – *Ferenczi 1907-es szavaival* – „valami olyan ez, mint a városi középponti könyvtár mellett ugyanennek a fiókkönyvtárai.”²² Vagyis rájöttek arra, hogy a kistéleplések lakóit is a városból kell ellátni, miként a városi kerületeket vagy a vonzaskörzetet. Elgon-

dolásukban benne volt az állandóan helyben lévő (törzs)állomány és a csere, a mozgatás ket-tőssége, hiszen – megint Ferenczit idézve – „nincs [a] népkönyvtárban haszontalanabb [a] nem olvasott könyvnel.” Fontos gondolatmen-tünk folytonossága érdekében arra is utalni, hogy az egymásra sokban hasonlító Mihalik, illetve Gu-lyás-féle részletes tervezet több járást, gyakran egész megyényi területet magában foglaló nagy-ságrendben gondolkodott; továbbá lényegében ezt a gondolatot követték volna 1919-ben is²³. Nem született viszont új gondolat 1919-1945 kö-zött, pontosabban visszatértek a századelőn már hibásnak bizonyult gyakorlathoz, vagyis az egy-mástól elszigetelt, felülről létrehozott, ámde a helyhatóságok által ekkor sem továbbfejlesztett és gondozott népkönyvtári gyakorlathoz – hason-ló „eredményekkel”.

A már többször hivatkozott 1992-es dolgoza-tunkban leírhattuk²⁴, hogy – a rossz emlékű és jórészt eredménytelen népkönyvtári korszak és a háború szinte teljes pusztítása után – az 1946/47-es elképzelések modernek voltak és – miután világosan látták mind az 1897, mind az 1926 utáni hibákat – végre sokat ígérőek voltak. Sallai István korábbi visszaemlékezése szerint, „Abban a tényben, hogy mindent előről kellett kezde-nünk, volt valami jó is. Nyitva állt előttünk az út egy teljesen új, modern könyvtári rendszer kiépí-tésére.”²⁵ Sajnos hiába látták világosan a helyes megoldást az 1946-ban kidolgozott művelődés-politikai koncepció megfogalmazói, továbbá Kő-halmi Béla és az 1947-es törvénytervezet készí-tői²⁶, az 1949-ben elindított, de mennyiségben és helyes gyakorlatában végig nem vitt körzeti ren-dszer már nem a tervezet szerint működött, s ezzel kezdetét vette (vagy csak folytatódott?!) az a többször ismétlődő folyamat, melynek ismételt ta-nulsága, hogy külső (politikai?) és belső okokból (szakmai, hozzáértési hiányok) a mégoly jó el-képzelés is rendszeresen eltorzult, megszakadt.

1952 után – előbb megyei és járási (letéti) rendszer

A körzeti és a(hol) volt városi könyvtárak összevonásával, a megyei és járási könyvtárak

hálózatait létrehozó, hírneves 2.042-13/1952. (V. 14.) Mtsz. határozatot az utókor egyértelműen pozitív lépésnek minősítette.²⁷ Nem vitatva két-ségtelen érdemeit, a későbbiek miatt szükséges rámutatni az árnyoldalakra is. Így pl. az az indok-lás és tény, miszerint „a Minisztertanács azért utalja a megyei könyvtárakat a megyei Tanács, a járási könyvtárakat a Járási Tanács hatáskörébe, hogy ezáltal is biztosítsa számukra a működés te-rületén szükséges segítségét”, továbbá ezt azzal indokolták, hogy „a városi és falusi könyvtárak ed-digi munkájának legnagyobb nehézsége éppen az volt, hogy a helyi Tanács a könyvtárat nem érezte saját intézményének”²⁸ – így sem változott meg. Ugyanakkor az 1957. szeptember 26-27-i megyei könyvtárvezetői értekezleten már arról esett szó, hogy „Az eddigi felfogás szerint... csak úgy tudtuk elképzelni a járási könyvtárat, mint a járási tanács intézményét... A városok azonban egyre-másra, jogosan (sic! T.Gy.) követelik visz-sza könyvtáraikat. Ez a követelés azért is helyes, mert az a célszerű, ha a kulturális intézmények annak a hatáskörében vannak, amelynek lakos-ságát a könyvtár szolgálja... A járási könyvtárakat tehát fokozatosan át kell helyezni a helyi (városi, községi) tanácsokhoz, a járási tevékenységet pe-dig a megyei könyvtár megbízása alapján lássák el ezek a könyvtárak...”²⁹. (Ez a gondolat is – úgy tűnik – korai volt, s csak a járási tanácsok meg-szűnésével, az 1970-es évek elején kerültek át a könyvtárak a helyi tanácshoz, illetve részben me-gyei megbízásból tartották meg járási funkciójuk-at T.Gy.). Rövidesen felmerültek a megyeszék-helyi gondok is. Az 1964. április 9-10-én tartott megyei könyvtárigazgatói konferencián Kellner Bernát (Kaposvár) hozta szóba, hogy „beszél-ni kell a megyei könyvtárnak a járási (központi járás) funkciójáról is. Némely megyében a megyei könyvtár mellett most hoztak létre központi járási könyvtárat, pedig ezt semmiféle elvi meggondo-lás nem indokolta.” Majd hozzátette, illetve szinte ideológiát gyártott hozzá az akkor szokásos mó-don: „Igaz, hogy városi fiókok létrehozását is csak a város anyagi támogatásának a megszerzése sürgette, de ezt a lépést akkor is szükségesnek kell ítélni, ha csak átmenetinek tekintjük is, és a fiókok később visszatérnek a megyei könyvtár-hoz... A könyvtári erők összevonásának kérdését nem tartja időszerűnek. Az egész világon a de-centralizáció jegyében módosítják a könyvtári há-

lőzatok szerkezetét. Általános elv, hogy a könyvet minél közelebb kell vinni az olvasóhoz.” (Ez utóbbi persze igaz, már régóta tudták – csak nem így, hanem centralizált rendszer keretében oldották meg, ahogy láttuk előbb! T. Gy.) Vele szemben Lipták Pál (Békéscsaba) – Csűry István vitaindítójával egyetértve – fejtette ki, hogy „... a közművelődési könyvtári hálózat a kisszerűség jegyeit viseli magán. Legalább magunknak valljuk be, hogy azért lett a megyei könyvtár mellett különálló városi könyvtári hálózat, mert magunk is akartuk. Kényelmesebb volt hagyni magunkat meggyőzteni, mint józan könyvtári elveinket megvédeni. Országos méretekben folyik a játék a pénzzel. Ugyanazt az állami pénzt 4-5 különböző zsebből vesszük ki és 4-5-ször rosszabbul tudjuk felhasználni, mintha egy helyről kapnánk. Azzal is áztatjuk magunkat, hogy a kompromisszumok árán most legalább vannak városi fiókkönyvtárak...”³⁰

1952-ben a falvak ellátása ügyében is elégedetlenek voltak a körzeti könyvtárakkal. „Már a körzeti könyvtárakkal szemben is voltak olyan igények, hogy a népkönyvtárak állományát cseréljék ki. A gyakorlatban ez nem valósult meg.”³¹ A Népkönyvtári Központ ezért aprólékos gondal írta le az „új” szisztémát, a megyei és járási könyvtárakat létrehozó jogszabály után bevezetésre szánt letéti rendszert, melyet a szovjet vándorkönyvalap tanulmányozásából „magyarítottak” cserekönyvalapra. Berza László szavai szerint „a körzeti, később a megyei és járási könyvtárak a kezdeti, majd átszervezési nehézségekkel küzdve nem is gondoltak (sic? T.Gy.) arra, hogy a népkönyvtárak égető problémáját, a könyvek cseréjét megvalósítsák. Nem volt más megoldás, mint a népkönyvtárak »továbbtöltése«...” (Valószínűleg ezért is rögzült a korábbi szakzsargonban a „feltöltés” kifejezés a megyei és járási könyvtárak állományellátó tevékenységére. T.Gy.). „Vagyis a kijuttatott könyv csak kifelé mozgott, s aztán rögzült, ott maradt a falusi könyvtárakban”. Ehelyett kínálta a rendelet³², hogy „a népkönyvtárak cserekönyvalapba való bekapcsolása viszont azt eredményezi, hogy a járás területén lévő több ezer féle könyvből válogatási lehetőség nyílik számukra.”³³

Ezzel kezdetét vette az a gyakorlat, hogy ha egy akció nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, akkor új jogszabállyal új megoldást keresnek. A minisztérium ezért elrendelte, hogy a fa-

lusi könyvtárak és városi könyvkölcsönző állomások (fiókok) cseréjére minden megyei és járási, valamint a legalább 10 könyvállomással rendelkező városi könyvtárban letéti állományt kellett létrehozni. Ez a rendelet bontotta tehát meg a megyei, járási és részben a városi könyvtárak állományát egyfelől helyi (kölcsönzési és olvasótermi), másfelől letéti cserekönyvalapra (amelynek egy része a kihelyezett – letétbe adott –, másik része a bent maradó, a letéti raktáron lévő, tehát a válogatást szolgáló könyvalap.) Fontos rögzíteni, hogy a cserekönyvalapot nemcsak elkülönítve kellett tárolni, de külön pénzalapból beszerezve külön is leltározták – tehát a kiskönyvtárak állománya levált a gazdagabb választékról (a letéti raktár később, „elfekvő” anyag lett!), ahhoz ugyanúgy könyvtárközi kölcsönzéssel lehetett hozzájutni, mint bármely más könyvtárból. A furcsa ebben az, hogy a századelőn Ferenczi, majd 1917-ben Gulyás, sőt az 1946/47-es elképzelések nem erre, hanem az állandóan helyben lévő (törzs)állományra és a csereanyag kettősségére helyezték a hangsúlyt.³⁴ Igaz, hogy az 1947-es törvénytervezetben viszont az olvasható, hogy „a körzeti könyvtár szervezeti kapcsolatban állhat a székhelyi helyi könyvtáraival... anyaga viszont nem egyesíthető ezek anyagával.”³⁵

A csere, s így az állománymozgatás elmaradásának mindenestre voltak szubjektív, szakmai és talán emberi mulasztásból fakadó, de legalább ennyire objektív okai is. 1958-ban Sallai István úgy látta, „A rendszer két okból nem alakult ki tökéletes formában: amikor a könyvtárak anyagi ellátottsága kielégítő volt, könyvkiadásunk volt egyoldalú úgy, hogy a könyvtárak viszonylag kevés művet kaptak sok példányban. Amikor pedig változatossá vált könyvkiadásunk, annyira csökkent a beszerzési keret, hogy járási könyvtáraink a rendelkezésre álló összes használható művet szétosztották, tehát a központi könyvtárakban valójában soha sem jött létre a cserét biztosító, változatos anyagú letéti raktár.”³⁶ Sallai tehát 1958-ban a letéti rendszer, az állománymozgatás mellett volt, hiszen azt hangsúlyozta, hogy „korszerű ellátás csak letéti központi, vagy nagy állományú mozgókönyvtár (könyvtáratóbusz) útján végezhető”, illetve „az eddigi egyoldalú letéti szemlélet káros, mert akadályozta a helyi jól összeválogatott gyűjtemények kialakítását” s ezért a helyi „törzsállomány és a letéti állomány együttesen

biztosíthatják csak a felsorolt sokoldalú igények korszerű kielégítését.” A szakma ekkor már – egyébként helyesen és egy hiányzó láncszemet pótolva – a falusi könyvtárak tanácsai kezelésbe adására készült.

Így az 1952-ben kezdett akció annak is nyitánya lett, hogy az elképzelések azért nem mentek végbe, menetközben eltorzultak, mert nem biztosították a feltételeket. A hivatalnok már 1957-ben arról írt, hogy „menetközben teremtvé meg hozzá a munka tárgyi és személyi feltételeit... (ezért) A jövőre viszont az a tanulság, hogy csak ott szabad létesíteni könyvtárat, ahol a falusi könyvtári munka színvonalas elvégzésére a megfelelő feltételek... biztosítva vannak.”³⁷ Végző soron az 1952-ben célul tűzött, a közigazgatási rendszerhez való jobb igazodás teljesült is, meg nem is (a megyei-járási szinthez igen, a helyi hatóságokhoz továbbra sem): ezen kívánt segíteni a tanácsosítás.

A tanácsai kezelésbe adás

„Megerszerveztük a könyvtárakat, letétbe adtuk őket, de nem tettük a község, a falu tulajdonává. Megkívántuk, hogy a községi tanács tekintse magát a könyvtár gazdájának, de intézményesen nem biztosítottuk a lehetőséget ehhez... létük vagy nem létük, fenntartásuk, fejlesztésük, kiadásuk fedezése, irányításuk stb. a járási, illetve a megyei könyvtárak joga és teendője. Vannak tehát falusi könyvtáraink falu nélkül.”³⁸ A könyvtárügy országos reprezentánsának „iránycíkké” szerint – összhangban minden kulturális intézményt a helyi hatóságok kezébe juttató korabeli törekvéssel – „a falusi könyvtárügy talpraállítása, megerősítése a letéti könyvtárak önállósításával, helyi tanácsai hatáskörbe utalásával oldható meg.” Az akciót 3-4 év alatt akarták lebonyolítani (1958-ban Tolna, Fejér, és Komárom megye kezdte), mivel a jelentékeny munkához részben a megyei és járási könyvtárak nem elég erősek, a helyi tanácsok egy része pedig azonnal nem alkalmas a gazdaszerepre.

A tanácsosítással – ahogy akkortól az akciót nevezték – az így önállóvá váló könyvtárak „... a

községi tanácsok végrehajtó bizottságának kezelésébe kerülnek... a kapcsolatos pénzügyi, gazdasági munka (az állománygyarapítás költségei egészben vagy nagy részben [sic! T.Gy.], valamennyi fenntartási költség: bérleti díj, berendezés, felszerelés pótlása, fűtés, világítás, takarítás, fejlesztési kiadások stb.)... a jövőben elsősorban a községre hárul. Ez természetesen azt követeli, hogy a Pénzügyminisztérium költségvetési útmutatója a községi tanácsok vb. költségvetésében lehetővé, illetőleg kötelezővé tegye a »könyvtárak cím« előirányzatának szerepeltetését.” Mihályi Imre fontosnak tartotta hangsúlyozni, „megtisztított és feljavított állománnyal... kerüljenek a könyvtárak a falu kezelésébe. Természetesen csak azokon a helyeken, ahol a rendszeres és jó működés feltételei adva vannak, ahol ezt a helyi tanács biztosítja, ... ahol a feltételek biztosítása valamely ok folytán nem érhető el, természetesen letéti könyvtár marad.” Mégis kampány lett a dologból, a többséget megrészesítették az eredmények. „Az átadott községi könyvtárakban az évi gyarapodás 10-15 kötetről 60-100 kötetre emelkedett, sőt egyes könyvtárakban eléri az évi 200 kötetet is. Ma már háromszor annyi községi könyvtár van önálló helyiségben, mint amennyi 1957-ben volt. A könyvtárak helyi forrásból történő támogatása ugrásszerűen megnőtt” – summázta a minisztériumi munkatárs, talán kissé túl gyorsan.³⁹ A szerző, Tóth Árpád figyelmeztetett arra, hogy „rendkívül hibás szemlélet volna azonban a tanácsai kezelésbe adás eredményeit csupán az anyagi megerősödésre leszűkíteni. Az átadás a könyvtárak tartalmi munkájában is lehetőségeket teremt... alkalmassá válnak arra, hogy magasabb színvonalon, differenciáltabban szolgálják a helyi igényeket, szerves részévé váljanak az adott község egységes művelődési munkájának.” Azonban azt is konstatálhatta, hogy az 1.018/1956.Mth-nak a kiskönyvtárak összevonására irányuló előírása nem igen vált valóra, pedig „célszerűtlen, hogy egy-egy kis és középnagyságú községben (5.000 lakosig) 4-5 szerv tartson fenn könyvtárat.”

Aligha lehetett véletlen hát, hogy Sebestyén Géza – a téma történetének és elméletének kiváló tudója, és Sallai figyelmeztetése után két évvel – ismételten a letéti rendszer aktualitásáról írt.⁴⁰ Széles történeti kitekintésű írásában szólt arról, hogy „az új, demokratikus könyvtárpolitika a

művelődési egyenjogúság megteremtését tűzi ki célul... Ebben a koncepcióban nem tarthatjuk fenn a kétféle könyvtári ellátás rendszerét: nagy választék (vagyis a korszerű műveltség egésze) a városon élőknek és szegényes pár száz kötet a falusiaknak. Szabó Ervinék már a század elején frontot alakítottak a »szellemi népkonyha« rendszere ellen... S ha a kiskönyvtár alkalmatlan szervezeti formának bizonyult (önmagában) világszerte, méginkább az a mi fejlődésünk távlatában...» Emlékeztetett az 1949-ben kiadott, *Útmutatók a körzeti könyvtárak számára. 1. Általános kezelési szabályok* c. kiadványra, melyben a havonta cserélhető letétek mellett úgy tervezték, hogy minden faluban kettős könyvanyag: 1. a helyi tulajdont alkotó törzsanyag, 2. az ideiglenesen odahelyezett letét alkotja az állományt. „Csak-hogy a fejlődés nem a várt irányban bontakozott ki. Először is nem jött létre a »törzsanyag«... S nem lévén helyi anyag, a kihelyezett állomány megrekedt – sokszor örökre – ugyanazon a helyen. Szó sem volt nemhogy havi, hanem még éves cseréről sem.” Ennek szellemében – noha maga is „döntő fordulat”-ként, „új fejezet”-ként ítélte meg – kifogásolta, hogy „a tanácsai kezelésbe adás megindulása után nem egy helyen felvették... , hogy szüntessük meg a letéti rendszert.” Ez azért hibás, mert „az érvelés a letét »törzsanyagpótló« szerepéből (a tényleges helyzetből) indul ki, s nem számol a letéti rendszer tulajdonképpeni értelmével.” Szerinte „az igazi letét feltételei most teremődnek meg. Csak mostantól van meg a lehetősége annak, hogy a járási könyvtár a maga sajátos munkáját végezze (nem pedig a községét pótolja). Viszont ezentúl valóban csak a mozgó, időnként kicserélt letéteknek van értelmük.”

Az utókor számára sem tanulságmentes a letét megszüntetését szorgalmazó vélemények oknyomozása: 1. nem mindenütt rendelkeznek a kérdés eldöntéséhez szükséges könyvtárpolitikai koncepcióval; 2. érzékelhető helyi sovinizmus: a helyi gyűjtemény fontosságát előbbre helyezik a letéti alap szerepénél (Sebestyén azzal magyarázza a helyi és letéti alap kettéválasztását, nehogy a vidéknek csak a maradék jusson!); 3. „szerepet játszik itt-ott a könyvtárosok kényelemszeretete is” (a letéti munka, főleg a cserével, fárasztó munka); 4. „tetszetős félreértés az is hogy a letétet a könyvtárközi kölcsönzés fogja pótolni.”

Ezután Sebestyén (újra?!) elmagyarázta a 1. törzsanyag, 2. a letét és a 3. a könyvtárközi kölcsönzés (vagyis a nagyon ritkán keresett művek, egyedi igények) különbségét, majd – s ez is bölcsességére vall – sorra vette a tisztázatlan kérdéseket is. (Mekkora nagyságrendtől képes a helyi gyűjtemény önállóan boldogulni: „nehéz elméletileg válaszolni; ki kell dolgozni »az igazi« letét gyűjtőkori útmutatóját, a példányszám, vagy az optimális letéti raktár méreteit és a cserék időközei: »írásztal mellől bajos lenne ezt eldönteni«; egységcsomagok kellenek-e vagy egyedi összeállítások: »jó lenne párhuzamosan mindkét módszert kipróbálni«; s tisztázandó az is, hogy a külterületeket a járási vagy a községi könyvtár lássa-e el letétekkel: »ismét a kísérlet lenne célszerű.«.)

Kapcsolódott Sebestyén írásához az egyik érdekelt kisközséges megye képviselője. Mezei György szerint⁴¹ egyfelől a letéti anyag túlnyomó részét községi tulajdonba kényszerültek adni (a maradék gyakorlatilag használhatatlan!), másfelől a pénzügyi szervek nem engedélyezték továbbra a megyei és járási könyvtárakban a községek további ellátásához a költségvetési előirányzatot. Ezért és az adminisztráció egyszerűsítésére a külön letéti leltárkönyvek eltörlését javasolták, melynek „lényege abban áll, hogy a megyei, járási könyvtárak teljes állományát egységes egészként fogjuk fel... a letéti célokat szolgáló állomány a raktári lapok segítségével a belső raktári állományhoz hasonlóan külön is kezelhető és nyilvántartható.” (A javaslatot az illetékes minisztérium azzal utasította el, hogy ez egyes könyvtáraknál „a letéti rendszer elsoványodását hozná magával.”)

A kérdéskör praktikumból Mezei jelezte még, felmerült a községi könyvtárak egymás közti cseréje, s ezért a mosonmagyaróvári járás területén „előre meghatározták a cseretársakat és már a szerzeményezésnél úgy járnak el, hogy a két könyvtár állománya egymást kiegészítse” (ez tehát szerény lépés volt a leülepedés mérséklésére, a pazarló önálló gyarapodás hátrányainak csökkentésére T.Gy.) és felvetette – az eredetileg a puszták, tanyák stb. ellátására szánt – 1958-59-ben a megyei könyvtáraknak juttatott művelődési autók bevonását a letéti cserék lebonyolításába, a fiókok ellátásába; s előre jelezte, hogy „a községi könyvtárakban jelentkező fölös állomány tárolását megyei, járási szinten kell megoldani.

Erre a célra a már eddig (?? T.Gy.) megszervezett fölőspéldány raktárakat kellene felhasználni...

Borsod megyében a települések 22%-a 500 alatti, további 31%-a 500-1000, újabb 28%-a 1-2000 közötti, vagyis 81%-a 2000 lakos alatti volt 1960-ban. Ezért a megyei könyvtár igazgatója még egyértelműbben tette fel a kérdést: „*érdeemes-e az 5-600 lakosú kisközségeket tanácsi kezelésbe adni; lehet-e kis községekben gyűjtemény jellegű állományt kialakítani?*” S rögtön válaszolt is: „*Az a véleményem, hogy nem... ezer fő alatti községben nincs szükség még a törzsállomány fogalomkörébe tartozó művek maradéktalan beszerzésére sem.*”⁴² Szőnyi László árnyalt megközelítésével voltaképp a következő évtizedek hármas modellű gondolkodási kereteit körvonalazta, melyek ugyan időben és térben más-más hangsúllyal vetődtek fel, esetleg eltérő árnyalatú formában öltöttek testet, de szinte napjainkig jobb út nem ismert, legfeljebb ezek kombinációja. A három megoldás Szőnyi szerint: „*1. Mivel a kis települések földrajzilag közel esnek egymáshoz, vagy egy-egy nagyobb között helyezkednek el, eredményes lehet e települések kis körzetekbe szervezése. Ebben az esetben egy körzethez 4-6 község tartoznék. 2. A jelenlegi gyakorlat fenntartása (vagyis a letéti ellátás, de immár a csere hangsúlyozásával, s emellett persze a törzsanyagot képező helyi, állandó állomány kiegészítésével! T.Gy.) 3. "Bibliobuszok beállítása."* Utólag abba nem érdemes belemenni, hogy a korszak méltán nagy tekintélyű megyei vezetőjének mindenben igaza lett-e (pl. abban, hogy „*a kisközségek könyvtári ellátásának gondját legmegnyugtatóbban mozgókönyvtárak beállítással oldhatjuk meg*” – ez sok minden függvénye, s figyelemreméltó módon Szőnyi hozzá is tette: ebben az esetben is „*szükséges azonban saját könyvtár fenntartása a falvakban), abban bizonyára igen, hogy "nemcsak Borsod megye van ebben a helyzetben. Baranya, Vas, Zala, Somogy, Veszprém és Szabolcs megyéket hasonló cipő szorítja"*) (sőt a sor kiegészíthető Győr-Sopron, Tolna, Nógrád, Heves, s talán Fejér és Komárom megyékkel, s akkor a tanyavilág ehhez közelálló gondjait nem is említettük).

Szóval a könyvellátás oldaláról a tanácsi kezelésbe adás szinte valamennyi megyét, sőt az országot újabb dilemma elé állította.

Az 1960-as évek: a „hármast út” vitája

1964-re egyértelművé vált, hogy nem minden megyében volt sikeres a községi könyvtárak önállósítása. (Vigyázat! Nem maga a tanácsosítás vitatott, a könyvellátáshoz nem volt sikeres ez az akció!) *Szente Ferenc* összegző tapasztalata:⁴³ „*... most már világos előttünk, hogy ha a jellegzetesen kis községes megyékben a tanácsosításra juttatott állami támogatás összegét a járási könyvtárak letéti alapjának a fejlesztésére fordítjuk, a cserék révén sokkal gazdaságosabban lehetett volna a könyvállományt hasznosítani, a választék szempontjából pedig a jelenleginél magasabb ellátottsági szintet érhetünk volna el.*” Mivel ekkorra már gazdasági (tsz.), oktatási, népművelési és egészségügyi, sőt a közös tanácsok sorozatos létrehozásával a közigazgatási körzetek kialakítása került előtérbe, s több mint 2000 faluban az elfekvő könyvanyag okozott gondot, leírhatta a könyvtárpolitikai következtetést: *a megoldás „a sokat emlegetett könyvtári körzetek megszervezése.”* Célszerűnek látszik ezt a jövőben – megkülönböztetendő a korábbi, sőt az ezidőtájt a szakszervezeti könyvtárak között is alkalmazott elnevezéstől – kiskörzeteknek nevezni, hiszen Szente definíciója szerint „*a könyvtári körzet lényegében egy bizonyos községcsoporton belül létrehozott fiókkönyvtári hálózat. A gazdasági, iskolai oktatási szempontból központnak számító községben van a körzeti könyvtár, a körzet többi falvaiban fiókkönyvtárak vannak. A körzeti könyvtárat főhivatású könyvtáros vezeti, aki egy-két fiókkönyvtárban is ellátja a kölcsönzést, továbbá az állománycserét, az adminisztrációt, a könyvtár- és könyvpropagandát, valamint a szakinstruktori teendőket a fiókhálózaton belül. A körzetesítéssel elérjük, hogy nagyobb, 4-6000 lelket számláló egységekre tervezhetjük a beruházásokat...*”

A modell tehát kínálta magát, egybevágot más „népgazdasági törekvésekkel” is, megindulhatott a Veszprém megyei Ugod és a tervek szerint további 20 körzeti könyvtárban a kísérlet, melyhez Szente cikkének mellékleteként egy szabályzattervezetet is közöltek, és melyből kiderül – egyebek mellett – hogy nemcsak kész (kifejlődött) és nemcsak tiszta, azonos közigazgatási egységet alkotó településekből állhatott a könyvtári

körzet. S amennyire helyesnek nevezhető a „Nem akarunk körzetesítési kampányt” jelszava (előbb-utóbb úgyis beindult! T.Gy.), annyira kevésbé volt szerencsés hangsúlyozni: „A könyvtári körzeteket a művelődési otthoni körzetekkel akarjuk kialakítani. Néhány körzetben a művelődési otthon igazgatója egyszemélyben könyvtáros is lesz.” (A valószínűleg a kulturpolitikának szánt gesztus, vagy a lélek-, illetve településszám kisebb voltát kiegyenlíteni hivatott megoldás anomáliái később derültek ki – erre még visszatérünk!)

Szente említett cikkében a letéti alapok fejlesztése kapcsán azt is említette, hogy a gazdaságos járási szintű hasznosítást „kitűnően igazolja... a szentgotthárdi járásban folytatott kísérletünk a letéti rendszer korszerűbb változatával.” Az OSZK-KMK és a megyei könyvtár által támogatott másik kísérlet a szentgotthárdi jelzővel vonult be a szakmai köztudatba⁴⁴. Az 1963. márciusban indult kísérlettel a járás 26 egységéből – az önállósítás után fennmaradt – 18 könyvtárnak az ellátását kellett megoldani. „A 498 fős átlaglélekszámú települések elhelyezkedése, a közlekedési és útviszonyok miatt nem volt mód kis körzetek alakítására” – írta a járási könyvtárvezető, s ebből már az is kiderül, hogy a letéti kísérlet célja és feladata azon területekre megoldást találni, ahol az igazi célnak tekintett (kis)körzeti megoldás – legalábbis egyelőre – nem volt követhető. A letéti kísérleti/átmeneti voltát – számos bizonyíték mellett – az is jelzi, hogy ez a járási szintű rendszer alapvetően szintén körzetszerűen működött, hiszen a 18 községet négy csoportba osztották, s ezen belül a szerzeményezés és az állománymozgatás úgy történt, mintha négy körzetről lenne szó, azzal az eltéréssel, hogy a helyi beszerzéseket nem alkalmazták. A három csoportba osztott, központilag beszerzett könyvanyag: nem cserélhető, irányított csereanyag és a szabad válogatás azt célozta, hogy a törzsanyag mindenhol azonnal, az irányított csereanyag 4-5 év alatt eljuthasson, míg a szabadon cserélhető anyag a nagyobb választékot, az induláskor 3-4000 kötetes letéti raktárból biztosította. Puskásné tapasztalatokra épülő (nem teoretikus!) számításai szerint az első évben 510 féle művet szereztek be a rendszernek: ebből 10 jutott mindenhol (18x10=180 példány) 160 irányított csere (6 példány, együtt 960 példány), végül 340 mű vá-

laszték céljából (átlag 3 példány = 1020 kötet). Az elképzelés szerint az irányított csereanyag 4-5 évig bővült, majd minden települést bejárva, vagy elhasználódott, vagy a megmaradók bekerültek a választékot garantáló letéti raktárba. A szerző egy év tapasztalatai alapján úgy összegezhetett, ezzel a gyakorlattal elérhető, hogy „Az állomány gyakori mozgatása miatt nem ülepedik le az állomány a községekben. Az irányítás segítségével eljuttatjuk a legfontosabb műveket minden községbe. A letéti raktár változatos anyaga a biztosítéka annak, hogy nem uniformizálódik a községek állománya. A megvásárolt könyvek kihasználtsága nagyfokú, így ez a forma megfelel a gazdaságosság követelményeinek. Nem oldható meg ezzel a formával, hogy a fontosnak ítélt művek egyidőben, minden könyvtárban elérhetőek legyenek.” Tegyük hozzá: ez utóbbi amúgy is lehetetlen, anyagilag elérhetetlen!

A tanácsi kezelésbe adás után, az 1960-as évtized közepén a kis-községes megyékben országosan, s így Vas megyében is a kiskörzeti könyvtárak kialakítása volt a cél, de ahol ennek feltételei hiányoztak⁴⁵, megmaradt a járási könyvtár letétadó szerepe – közben tovább tartott a sóvárgás a mozgókönyvtári (bibliobuszos) ellátás iránt⁴⁶. A különböző formák megítélése inkább könyvtárpolitikai volt, mintsem gazdaságosságon alapuló. „Csak olyan megoldás lehet számunkra elfogadható, amely egyúttal figyelembeveszi azt a fontos könyvtárpolitikai elvet, hogy a kis faluban lakó állampolgárnak is joga van ahhoz, hogy a könyvtári választék tekintetében olyan mértékkel mérjenek neki, mint a városi lakosnak” – írta Szente Ferenc, az OSZK-KMK-nak Sallai mellett legilletékesebb munkatársa, számításokon (is) alapuló tanulmányában⁴⁷. Végkövetkeztetése: „A kistelepülések könyvtári ellátásának megoldását perspektívikusan a mozgókönyvtárak és a könyvtári körzetek együttes alkalmazása oldja meg... A letéti rendszert, mint ellátási formát, csak pénzügyi megfontolásból (sic! T.Gy.) és átmenetileg fogadjuk el.”⁴⁸

A kistelepülés nemcsak a lakóhelyi, hanem iskolai könyvtári, sőt – akkori szóval – népművelési, s persze más ellátási területeken is gondot jelentett. Felmerült a közös, komplex intézmény lehetősége.⁴⁹ Az 1500-on aluli és a nagyobb települések ekkora településrészei számára „kitalált” klubkönyvtárt 1966-os cikkében Szente már egy-

értelműen „helyére tette”: „... az egyetlen folyamatosan működő, szervezetenként stabil közművelődési intézmény”-re, s könyvtárra épüljön, amely viszont „... a körzeti központi könyvtár fiókjaként kapja állományát, kivéve az állomány kézikönyvtárnak nevezett csoportját. Ha a klubkönyvtár nagyközség vagy város területén működik, fenntartási és igazgatási szempontból az illetékes községi, városi, illetve (nagyvárosokban! T.Gy.) városi kerületi központi könyvtár fiókjaként lenne helyes megszervezni.” Azonban az akció még el sem indult, már Sallai István is tekintélye latbavetésére kényszerült. „Reméljük, a klubkönyvtári rendszer kialakítása ugyanolyan fontos állomás lesz falusi könyvtáraink fellendítésében, mint a tanácsai kezelésbe adás volt... vajon .. keresztezi-e a körzeti rendszer kialakítását, vagy vele párhuzamosan is kialakítható? Megítélésünk szerint a klubkönyvtár csak akkor lesz életképes, ha magasabb fokú intézményi megjelenése (nagyobb nyitvatartási idő, a helyben olvasás lehetőségeinek biztosítása, a klubélet kialakításával a látogatottság fokozódása stb. – T.Gy.: s a könyvtárosok számára emiatt is volt vonzó!!) mellett magasabb fokú könyvtári ellátást eredményez.” Rá jellemzően persze néhány lépéssel már a kora előtt járt. Többszörösen is érdemes hosszabban idézni! „Úgy tűnik, mintha a községi könyvtárak ellátásának területén mindig előbb arattunk volna termésünk beérésénél. Az első körzeti rendszer még ki sem épült, máris felváltotta a járási könyvtári rendszer... Sohasem lehetett... pontosan lemérni, értékelni egy modern letéti rendszer előnyeit, hisz a falusi könyvtárak valójában mindig csak helyi, állandó és elég korlátozott választékú állománnyal rendelkeztek... A másik tanulság, amit a könyvtárak jelenlegi állapotából és fejlődéséből levonhatunk, hogy még a nagyobb falusi könyvtárak vagy az esetleg kialakítandó körzetek együttesen sem tudnak nagyobb ellátást biztosítani... Amit egy teljes funkciójú könyvtártól várunk, azt legfeljebb a járási könyvtár nyújthatja, de az sem mai állapotában. A járási könyvtárról ma kétféle elképzelés mutatkozik: az egyik, hogy a járási könyvtár lényegében helyi feladatokat ellátó könyvtár, amelynek a járás területén az esetleges könyvtárközi kölcsönzési feladatokon kívül pusztán módszertani, instruálási feladatai vannak. A másik, hogy a járási könyvtár mint könyv-

tár is teljes gyűjteményével az egész járás könyvtára, tehát ahol szükséges, megmarad vagy kifejlődik letéti központtá, emellett azonban nemcsak a falusi könyvtárakon és a letéti állományon keresztül, hanem saját gyűjteményével, közvetlen szolgáltatásaival is segíti a járás magas fokú könyvtári igényeinek kielégítését, mégpedig közvetlenül vagy esetleg postai kölcsönzés rendszerítésével... belátható időn belül a járási székhely gyakorlatilag a járás területének »belvárosa« lesz. Ennek könyvtárpolitikai következményeit is nyilván le kell vonnunk és figyelembe kell vennünk mind a letéti (körzeti könyvtári) rendszerek, mind pedig maguknak a járási könyvtáraknak a továbbfejlesztésénél. A kísérletek, vizsgálatok ideje még korántsem járt le.”⁵⁰ Íme, Sallai már a járási (tehát a városban, várossá igyekvő nagyközségekben lévő) könyvtárak kulcsszerepét hangsúlyozta – de nemcsak általa és ebben az összefüggésben kerültek ezek az érdeklődés középpontjába. Mutatja ezt többek között az, hogy – 1962 után – 1966 tavaszán újból napirendjére tűzte a járási könyvtárak ügyét az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács⁵¹, s voltaképp ide kapcsolható Mezei György útibeszámolója⁵², mely ráadásul adalék a lakóhelyi és iskolai ellátás külföldön is közös gondjához, illetve a mozgókönyvtári gondolat kitégítését és holtpontról való kimozdítását egyaránt szolgálta. „A mozgókönyvtárak szűkebb értelemben azok a járműveken elhelyezett könyvtárak, amelyek saját könyvanyagra és a fenntartó központ raktári állományára támaszkodva önálló kölcsönzési szolgáltatást látnak el a városok peremkerületeiben, vagy a falvakban. Tágabb értelemben... ide sorolhatók mindazok a járművek, amelyek például a letéti ellátás szállítási feladatait és a cserék lebonyolítását oldják meg mind a közművelődési, mind az iskolai könyvtárak esetében.”⁵³ Szita Ferenc pedig az új gazdasági (sőt irányítási, s ilymódon általánosabb demokratizálódást is ígérő) mechanizmus bevezetése kapcsán esedékes közművelődési könyvtári korszerűsítés összefüggéseiben szögezte le, hogy „a hálózaton belül növekszik és mind fontosabb lesz a járási könyvtárak közművelődési szerepe...”, s azt szorgalmazta, hogy mivel „a járási könyvtárak olvasóinak 10-15%-a már eddig is a környező községek lakóiból került ki (pedagógusok, bejáró tanulók, szakemberek) [Ézert] »Legálissá« kell tenni ezek

ellátását, azaz a járási könyvtár kibővített olvasószolgálatát hivatalosan is álljon a járás lakosságának rendelkezésére.”⁵⁴

Egy évvel később, a falusi lakosság könyvtári ellátásáról tartott nemzetközi szimpóziumon Sallai István európai kitekintés alapján javasolta járási könyvtárakra építeni a kistelepülések ellátását – miközben itthon a körzeti könyvtárak, illetve a klubkönyvtárak létesítése volt még napirenden!⁵⁵ „Annak ellenére, hogy a falusi könyvtárak ellátottsági mutatói növekszenek, a differencia a városi és a falusi könyvtárak között rohamosan fokozódik. Egyre reménytelenebb lesz elszigetelt kis gyűjteményektől ugyanazokat a szolgáltatásokat várni, amelyeket ma még városi könyvtáraink sem tudnak kielégítően ellátni. Az alapellentmondás közismert: az a törekvés, hogy a lakossághoz közelebb vigyük a könyvet, azaz a legkisebb lakótelepen is könyvtárat hozunk létre, mindaddig megvalósíthatónak látszott, még pusztán arról volt szó, hogy a lakosságot olvasáshoz kell szoktatni, és nevelő, szórakoztató jellegű irodalommal ellátni. Ennek a gondolatnak a jegyében született meg az ún. »népkönyvtár«, amely a mai megfogalmazásban elszigetelt, magában álló, általában helyi anyagi erőből fenntartott gyűjteményt jelent. Ez azonban ellentétben áll a kor követelményével: a szakirodalmi igényeket is kielégítő vagy tájékoztató értékű gyűjtemények létrehozásával.”

Majd nyugat-európai gyakorlatra, egyebek között regionális ellátóközpontokra, az egy vagy több megyét (Regierungsbezirk) átfogó Staatliche Büchereistelle példájára hivatkozva, illetve holland és német azon tapasztalatra utalva, hogy 20 000 lakosú (!! T. Gy.) helység tekinthető minimumnak, ahol még önálló, saját állományra támaszkodó könyvtár működhet – úgy összegezte mondanivalóját, hogy „a falusi könyvtárat még a legjobban kiépített (Zentralbibliothek) formájában sem tekinthetjük a falu könyvtári ellátása kizárólagos formájának, hanem csak a legszükségesebb helyi igényeket kielégítő fióknak. Ellátását úgy tehetjük korszerűvé, ha a járási székhelyet a falusi településekből álló vidék »belvárosának« tekintjük, amely egyrészt betölti a »központi könyvtár« szerepét, másrészt letétadó hely... betölti az ellátási központ szerepét, s ugyanakkor a művelődési autó (bibliobusz) bázis helye is. A falun jelentkező igények kielégítésének második lépcső-

je a megyei könyvtár, amelyet az általános tudományos könyvtár szintjéig kell fejleszteni. (Nálunk Magyarországon általános tudományos könyvtári szintre kívánjuk fejleszteni [Einheitsbibliothek] mindazon városok központi könyvtárait, amelyek vonzásköre 2-300 000 lakosra terjed ki.)

A tanulság röviden összefoglalva: a falusi lakosság korszerű könyvellátása falun nem oldható meg...⁵⁶

Itthon közben, még az 1960-70-es évek fordulóján a közigazgatás és a településfejlesztés fejleményei tartották izgalomban a könyvtárosok ez ügyben érdekelt csoportjait. A közigazgatási összevonások a könyvtárügy integrációjára⁵⁷, a körzetesítés folytatására inspiráltak⁵⁸. Ugyanakkor úgy tűnik, hogy a népművelés megyei és járási irányítói fenntartással kezelték, hogy a könyvtárosok saját normáik alapján gondolták a körzeti könyvtárak megszervezését⁵⁹. Vagy fordítva: a könyvtári körzetesítést megzavarta a klubkönyvtári akció, illetve a klubkönyvtár sokhelyütt deformálódott formában jött létre és nem úgy, ahogy a könyvtárosok értelmezték, könyvtári szempontból káros következményei voltak a népművelés egy-egyeként emlegetett, a művelődési otthonok és könyvtárak erőltetett egybeolvasztására irányuló, meg-megújuló kísérleteknek.

Ezzel szinte egyidőben a könyvtárosok köréből kezdtek jelentkezni a körzeti könyvtári megoldással kapcsolatos fenntartások.

Volt persze, aki esküdött rá, noha a járás teljes körzetesítése sokszor csak erőltetetten valósulhatott meg (3000-et alig elérő körzet, alig 800 lelkes központtal stb.). Ilyen volt a szentgotthárdival egyidős tapolcai kísérlettel kapcsolatos vélemény⁶⁰. A körzetesítésben érdekelt Borsod megyeieket – jóllehet a megoldást továbbra is ebben a modellben látták – is elgondolkodtatta, hogy a tanácsai körzetesítésre nem mindenben lehetett építeni, a települési viszonyok nem mindenütt voltak kedvezőek⁶¹. Erősebb fenntartásokat fogalmazott meg és a kampányok, a feltétlen üdvözlőnek kikiáltott megoldások ellen és a szakmai logika mellett szólalt fel a mosonmagyaróvári járási könyvtár igazgatója.⁶² Tuba László mondanója olvasatunkban úgy summázható, hogy bár egyfelől „... a klubkönyvtárak létrehozásával többnyire nyert a könyvtárügy, működésük mégis csalódást okozott, mert az említett problémák miatt (tárgyi és személyi hiányok, szemléleti gon-

dok, T.Gy.) a hozzájuk fűzött reményeket nem váltották be...”, másfelől „... amíg a városi könyvtárak székhelyükön és vonzási körükben nem tudnak megfelelni feladataiknak (ld. Páldy Róbert: A városok könyvtári ellátása. = Könyvtáros, 1970. 6. és 7. sz.), nem helyezhetők eléjük a fejlesztési sorrendben náluk alacsonyabb szintű könyvtárak...” Másik megjegyzés: „... nem a körzeti könyvtárak eszméjét helytelenítem, vagy szükségességét vitatom, de mindaddig, amíg a jelenlegi könyvtári rendszer már létező, kipróbált és bevált egységeit (megyei, városi, járási könyvtárak) nem fejlesztjük a kívánt szintre, nincs értelme a szellemi és anyagi erőket tőlük elvonni és a jelenlegi helyzetet konzerválni... ne álmodjunk 1980-ra a körzeti központokba azt, amit eddig a városokban és járási központokban nem sikerült maradéktalanul megvalósítani”.

Időközben megszűntek a járási tanácsok (a hivatal, s így a járás még egy darabig létezett!), s ez alaposan megzavarta a hálózat hármastagolódásához (központ, alközpont és helyi könyvtárak) szokott könyvtárosokat⁶³ (nem volt erre igazán receptjük, sokféle megoldással próbálkoztak) pedig ezzel váltak a járási könyvtárak a székhelytanács intézményeivé (megtörtént a „tanácsosításuk”!). Az persze aligha véletlen, hogy Sallai István – megint előbbre gondolkodva! – már az angol megyei rendszerről számolt be, s egyebek között kitért az 1964. évi brit közművelődési könyvtári törvény azon intézkedésére, hogy „a községek megmaradt könyvtárfenntartói hatósági jogkörét a törvény megszüntette, elrendelte a 40 000 lakosúnál (sic! T.Gy.) kisebb városok helyzetének felülvizsgálatát, szükség esetén könyvtárak átadását a megyei tanácsnak...”⁶⁴

Nálunk 1974-ben Szenté Ferenc még megismételte a közismert 3 megoldási lehetőséget.⁶⁵ A hangsúlyok változása azonban érezhető, hiszen egyfelől arról szólt, hogy a körzeti „ellátási formának az elterjedését több tényező is gátolja... a falukörzetek központi települése maga is kis falu... a már megszervezett körzeti könyvtárak is fennállásuk óta küszködnek a szakemberhiánnyal... a körzeten belüli állomány mozgatáshoz nincsenek meg a szükséges szállító eszközök...”, másfelől újra a bibliobuszt vette elő, „... meggyőződéssel állíthatjuk, hogy a kistelepülések jó színvonalú, gazdaságos (sic! T.Gy.) könyvtári ellátását a központi könyvtárak szolgáltatásainak közvet-

len helyszínre juttatásával kellene megoldani: mozgókönyvtárakkal, illetve mozgó letéti raktárakkal.”

Ellátórendszer, szerény bibliobuszok

Közbevetőleg és messzemenően értékelve, hogy ellátási szempontból végre hierarchizálta a közművelődési könyvtári hálózatot, jelentékeny húzó erőt, perspektívát jelentett, voltaképpen, – Szabó Ervin után – először honosított meg szélesebb értelemben public library szemléletet Magyarországon – községi viszonylatban a körzeti könyvtári gondolat mellett tette le a voksot a Szakmai irányelvek...⁶⁶ Ez érthető, hiszen a településfejlesztés és a közigazgatás szervezése továbbra is közös tanácsok létesítésére törekedett. Ennek jegyében születtek a megyei fejlesztési tervek⁶⁷, melyek helyenként számoltak a vegyes megoldással: letéti rendszer és a bibliobuszok alkalmazásával is.

Sőt – ha a háború utáni villamos-könyvtárakat nem számoljuk – megszületett, elindult az első mozgókönyvtár is⁶⁸. A nemzetközi könyvvégjegyében Budapesten indított bibliobuszt 1974-ben követte a pécsi városi könyvtár, 1980-ig Kaposváron, Székesfehérváron, Érden, Győrben indítottak mozgókönyvtárat, sőt „stílusosan” – 5 esztendei várakozás után – a szétszórt telephelyű Ikarus Gyár is kiselejtezett járműre telepítette öt letéti könyvtárat pótló szolgáltatását.⁶⁹

A FSZEK akkori igazgató-helyettese az autóbuzskönyvtár előnyeit és hátrányait a következőkben jelölte meg: „... hozzáférhetővé teszi a könyvet ritkán lakott, a telepített könyvtáraktól... távolos városrészekben... hívívő eszköze lesz könyvtárhálózatunknak... az olvasók egy részét a kerületi könyvtárak magasabb szintű szolgáltatásainak igénybevételére fogja készíteni... kevesebbe kerül, mint ugyanennyi fiókkönyvtár létrehozása... Megtakarítást hoz ez mind a könyvtárlományban, mind pedig a helyiségben, személyzetben, fűtésben, a fenntartásban stb... [Ugyanakkor] nem teszi lehetővé a helybenolvasást, benne lehetetlen folyóiratokat, kézi könyveket átnézni⁷⁰ ... a választék is kisebb... ki van téve motorhibának... A kerületek felkeresése nem elég

gyakori, ráadásul elég rövid időtartamú is.” Hogy ez a legjobbnak minősített ellátási forma is amúgy „magyar módra”, szegényes feltételek között, nem eléggé megalapozva, kicsit talán divatnak hódolva született meg – jól mutatja a pécsi példa⁷¹. A hat megszűnt (!? T.Gy.) fiók helyett indított, eleinte hét, 1975-től kilenc állomáshelyű bibliobusz könyvállománya 7261 volt 1974 végén, állomásonként 55 kötetes éves gyarapodással, sőt hamarosan műszaki gondokkal is küzdött, s így az első év 9 hónapjának 180 kölcsönzési napjából még csak 11, a második évben 20, a harmadikban 27, a negyedikben 48 nap maradt ki. Az első (csonka!) év 863 olvasójából 1977-re 325 maradt, 1976-ról 1977-re a látogatók száma 5165-ről 2062-re, a kölcsönzött köteteké 2/3-ára csökkent. Ezért aligha meglepő javaslata a szerzőnek: „Csak új gyártmányt érdemes könyvtári célra átalakítani... két autóbuszra van szükség, hogy kiesés ne legyen a kölcsönzésben... mert ügyes szervezéssel meg lehet oldani, hogy a második ne csak helyettesítsen, hanem önállóan is kölcsönözzön. Minden buszhoz két könyvtáros kell, lehetőleg férfi, kitűnő tápraktár, könyvtárossal... a kezdő állomány ne legyen kevesebb 15 ezer kötetesnél... Egy busz 9-10 állomásnál többet ne vállaljon. Az állomásokon 3-4 óra az ideális várakozási idő...” Szóval feltételek kellenek, s akkor „a bibliobusz hasznos ellátási forma és kell is, de pénzigényes...” Ezek után az sem meglepő, hogy a bibliobusz Magyarországon letéti ellátást nem segített, inkább hiányt, vagy költségesen telepíthető könyvtárt pótolta – majd szinte teljesen kihalt.

Miután Magyarországon többnyire divatnak hódolnak az érintettek (főleg a fenntartók, a szakigazgatás – de sajnos, a könyvtárosok is!) – új megoldást kellett keresni az 1970-es évek közepére. Ezt a megoldást, az új divatot Veszprémből kínálták⁷². Varga Béla és munkatársainak egyik érdeme, hogy a megye helyzetét, korábbi-történetét részletesen és akkor feltűnően higgadt realitással elemezték, s úgy jutottak arra a következtetésre, hogy „módosítottuk egy helytelennek bizonyult elképzelésünket... Balatonalmádiból visszahoztuk a veszprémi járás hálózati alközpontját”; konstataáltak, hogy miközben „ahány járás, annyiféle megoldás” alakult ki, a körzeti könyvtárakat illetően „az eredeti követelményekből és elképzelésekből – amelyeket tulajdonkép-

pen sehol sem sikerült teljesen megvalósítani – a tapolcai járásban is fokozatosan sokat engedtek. Több körzeti intézmény... a helyi tevékenység ellátására sem nagyon alkalmas... Másutt... egészen kis települések könyvtárait kívántuk a környékbeli falvak ellátó központjává fejleszteni.” Ezt megelőzően pedig, a tanácsosítás után, az „önálló állományfejlesztés megteremtése után viszonylag gyorsan és majdnem teljesen megszűnt a megyében a letéti ellátási rendszer. Igaz, talán soha sem funkcionált eredeti rendeltetésének megfelelően.” Ezért Varga Béla úgy ítélte meg, hogy emiatt a „letéti rendszer elsősorban jogi fogalom, nem pedig ellátási forma”⁷³. A körzeti könyvtárak többségében viszont a letéti elnevezés igazi tartalmat kapott: itt ugyanis az állomány tudatosan szervezett és rendszeresített cseréjét jelenti.” A veszprémiek feltétlen érdeme, hogy felismerték, kimondták, hogy miközben „nincs megfelelő nagyságú, összetételű és színvonalú választék, viszont a könyvtárak többségében sok a könyv... még a körzeti könyvtári rendszerrel sem lehet véglegesen megoldani ezeket a gondokat. Hiszen a 6-8 településből álló közigazgatási vagy körzeti tevékenység is gyakran csak 2-4 ezer lakost fog össze. Így nem lehet sem mennyiségi, sem minőségi tekintetben a teljes értékű, önálló ellátás feltételeit megteremteni.”

Végül soron a veszprémiek javasolta megoldás nem talált fel semmi újat, csak felhasználta a szakirodalomból az előbbre részletesen ismertetteket, Sallai figyelmeztetéseit éppúgy, mint a szentgotthárdi kísérlet gyakorlatát. Kétségtelen érdeme viszont, hogy sikerrel „adta el” új kísérletként (és szerzett hozzá központi támogatást éppúgy, mint helyit) és újítása, hogy nemcsak saját hálózatban gondolkodott, s végül ismételtlen nagyobb populációt tekintett egységnyinek, visszatért a volt járások méreteihez. „A kisközségek általános közművelődési és könyvtári gondjainak ismeretében általunk tervezett új letéti ellátás (sic! T.Gy.) a területi összefogáson alapuló integrált könyvtári rendszer, amelybe egy-egy viszonylag összefüggő földrajzi terület, illetve egymáshoz közel fekvő falusi jellegű települések tanácsai, szakszervezetei, iskolái (sic! T.Gy.) könyvtárai tartoznak. Az így létrejött 30-50 települést összefogó (másutt hozzátette: 50-100 000 ember igényeit szolgáló! T.Gy.), sok vonatkozásban önálló könyvtári szervezetek csak a könyvállomány gyarapítá-

sát, állománybavételét, feltárását és annak áramoltatását végzik központilag, a szolgáltatások jelenlegi decentralizáltságát megtartják, sőt sok vonatkozásban továbbfejlesztik. A bázisintézmény... a városban működő nagykönyvtár... néhány nagyobb község kivételével (íme, még Varga Béla is visszahőköl! T.Gy.) a megye falusi településeinek túlnyomó többségében a tanácsai, a szakszervezeti és az iskolai könyvtárak átalakulának a nagy központi könyvtár ellátóhelyeivé.”

Ez a veszprémi gondolat lényege, a részletek már több helyről ismertek. Az új koncepció részleteiből kitűnik, hogy visszatért – a lassankint megszűnő?! – járási szintre. (A központi pénzügyi támogatás részben megint felmentette a helyi tanácsokat, bár másutt (pl. Győr) vagy jóval később (inkább 1990 után) szerveztek „részvénytársasági” alapú ellátórendszert is: a helyi hatóságok összeadták a pénzüket). Ekkortól megint (és jó értelemben véve!) az erők centralizálása és a szolgáltatások decentralizálása irányában haladtak a dolgok. Bár néhány vargabetűt és torzulást az 1970-80-as évekből is feljegyezhet a krónikás.

Így némileg elterelő hadmozdulatként is értékelhető, jóllehet racionális volna sem kérdőjelezhető meg annak az MM akciónak, mely 1977 elején „Irányelvek a kis települések kulturális ellátásának javítására és komplex művelődési intézmények létesítésére” címmel adott közre új dokumentumot⁷⁴. Ezt akár a 105/1968. (MK.1.)MM. sz. utasítás (klubkönyvtár) továbbfejlesztésére törekvő lépésként is felfoghatjuk, valójában építészek hozták haza Ny. és Észak-Európából az építészeti és gazdaságos üzemeltetési racionalitás jegyében. Ebben a komplex intézményben immár nemcsak a közművelődési és könyvtári tevékenységet, hanem az óvodától kezdve az iskolai oktatást és testkultúrát, vagyis a kultúrát legszélesebben értelmezve igyekeztek összefogni, s akkori számítások szerint mintegy 2000, ún. nem fejlődő település gondjait akarták megoldani általa. Ennek a később általános művelődési központnak (ÁMK) nevezett intézménynek könyvtári irodalma keletkezett⁷⁵, kampánnyá tették, túlpolitizálták, eltorzították, pedig eredendően ésszerű és gazdaságos megoldásaival, közte a kettős vagy többfunkciójú (közművelődési és iskolai) könyvtárával máig a kistelepülések megoldásának tűnik.

Szintén a racionális centralizáció irányába mutatónak tűnik a városkörnyéki községek közigazgatási egységgé minősítése, melynek könyvtári vonatkozásait nem igazán dolgozták ki⁷⁶. Zavart valószínűleg a városi (volt járási) könyvtárak helyi és letéti állományának megosztottsága jelentett: hiszen mint község a letétből részesülhetett, mint az azonos fenntartóhoz került fiókkönyvtárrá minősítették és így a helyi állományból való részesedés ezzel ellentétes, illetve újabb átleltározást vont (volna) maga után. Erre figyelt fel összefoglaló, -hasonlító írásában Janó János⁷⁷, amikor egyfelől rámutatott a letéti ellátás sokféle módon működő változataira, melyből helyenként terminológiai és gyakorlati zűrzavar keletkezett, másfelől a közigazgatási változásokat (járások megszűnése, közös tanácsok, városkörnyéki igazgatás) nem követte a könyvtári rendszer (pedig már a 146/1964. (MK.16.) MM. sz. utasítás 14. pontja kimondta: „Közös tanácsú községben csak egy községi könyvtárt lehet – a közös tanács székhelyén – létesíteni. A társközségekben elhelyezett könyvtárak ennek fiókjaként működnek”); végül szellemesen mutatott rá arra az ellentmondásra, hogy „... miközben csaknem százezres vagy azt meghaladó lélekszámú városokban egyetlen könyvtár szerzi be a lakosság ellátását szolgáló dokumentumokat, addig 20-30-40 ezres lakosságú járáásokban 15-20-30 vagy még több könyvtár szerzeményez önállóan”.

Végül is a centralizáció előrehaladását mutatja, hogy az eddigi cikkeket meghaladó empirikus tapasztalat- és adatgazdag tanulmánygyűjtemény láthatott napvilágot az évtizedfordulóra⁷⁸. Azonban ismételten óvatos józanságra kellett figyelmeztetni: „A központosított ellátási rendszert hasznosnak tartom, amelyet más rendszerek (elemek) egészítenek ki, tesznek teljessé, esetleg – a helyi körülményektől függően – helyettesítenek... Aggályaim és kételyeim oka az is, hogy nem látom biztosítottak a központosított ellátás feltételeit... Ehhez pedig szakember, beszerzési keret, raktár, szállító eszköz, gépesítés stb. kell. A sorrend nem cserélhető fel: előbb a feltételeket kell megteremteni, azután következhet az új szervezet kialakítása.”⁷⁹ Úgy tűnik, nem volt hatásos. A szerző munkatársa 10 év múlva még élesebben kényszerült fogalmazni: „Két évtized alatt négy szervezeti alakulat, a mostanival együtt három alapos változás, 5-8 évenként »új szerelem«.”

Sokallom egy kicsit. – Tubával egyetértve – »Bármelyik jó lehet.« Csak azokat a fránya feltételeket kellene már megteremteni végre. Úgy tűnik, ez eddig mellékes szempont volt.⁸⁰

Ugyanakkor voltak messzebbre tekintő meg-
szólalások is. Előbb Futala Tibor arról szól: „...
végül, a központosítási elv mellett érvelve, hadd
tekintsek egy kicsit távolabbra is,.. a számítógé-
pes korszak... minden kétséget kizáró fejlemény,
a központosítási elv igen szigorú és fegyelmezett
érvényesítését követeli meg.”⁸¹ Vagy a kétségeit
a falusi könyvtárak életképességeivel kapcsolat-
ban megfogalmazó Szita Ferenc még azt a kér-
dést is feltette, hogy vajon „... nem kellene-e
inkább megszüntetni” őket? végül eljutott az ak-
kor nagy szónak számító technikához, a hazai fa-
lusi könyvtárak gyenge pontjához, mely bár-
mennyire furcsa, eddig nem hangzott el. „Ha ott
van a közelben (vagy idővel ott lehet) az egyetlen
falusi telefon is, akkor a könyvtáros ezen kérhes-
sen – ha kell egyetlen olvasójának is – bármilyen
fontos információt adó könyvet vagy dokumentu-
mot, és ezt postán néhány napon belül meg is
kapja.”⁸²

Az 1980-as évek vége – az előbbi óhajokkal
együtt – sem hozott érdemben újat. A 211/1984.
(MK.23.) MM. sz. útmutató témánkkal keveset
foglalkozott, de immár átvette a cikkekből, hogy
„a könyvtárak integrációját csak ott szabad meg-
valósítani, ahol ehhez a feltételek (személyi, tár-
gyi, pénzügyi) rendelkezésre állnak...” Nem kiste-
lepülési kérdés a fővárosi centralizáció, ahol
szintén arra születtek elképzelések, tervek, intéz-
kedések, hogy „*differenciált, többlépcsős szolgál-
lati szinteket hozzanak létre... külön helyre telepít-
ett szolgáltatóház [segítségével]; ellátó, kiszol-
gáló, tároló raktári feladatokkal.*”⁸³

Abban pedig semmi meglepő nincs, hogy a
rendszer váltás kezdetén keletkezett összefoglaló
részben megismételte az eddigi ismert megoldási
módozatokat, de csak rendkívül bizonytalanul fo-
galmazhatta meg azokat, inkább reményként,
mint bizonyosságokként. Voltaképpen az ellátó-
rendszereknél jobbat nem tudott javasolni, de
emögé „*valóságos gazdát gondoltam, aki anyagi
mérlegelés alapján dönt az ellátórendszer szol-
gáltatásainak megvásárlása mellett.* (sic! T.Gy.) *A
szolgáltatások pedig a valóságos értékviszonyo-
kat tükrözik, fennmaradása pedig nem központi
akarattól függ, hanem életképességétől.*”⁸⁴ A vál-

tozásokat kifejező sorok már az 1990-es évet jelen-
tik, amely új, részletesebb tanulmányt érdemel.

A szakszervezeti és az iskolai könyvtárak néhány ellátási vonatkozása

A társadalom más rétegeihez hasonlóan a
munkásság – pontosabban különböző egyletek,
szakszervezetek – is létrehozta a maga erejéből
könyvtárait. 1945-ig mintegy 100 szakszervezeti
és szociáldemokrata pártszervezeti, valamint a
munkáltatók által létesített munkáskönyvtár mű-
ködhetett.⁸⁵ A munkahelyi munkáskönyvtárak és
azoktól függetlenül (a szakszervezeti szervező-
dés szerint) működő szakszervezeti könyvtárak-
ból hozták létre 1945 után az elvileg az utóbbiak
fenntartásában, ámde munkahelyen szervezett
szakszervezeti könyvtárakat. Ha lehet, itt még in-
tenzívebb könyvtárfejlesztés indult meg, s a „kö-
zelebb vinni a munkásokhoz a könyvet” jelszó
jegyében egészen a műhelyekig, tárnáig, mun-
kásszállásokig stb. jutottak – emiatt ezek még
jobban elszaporodtak és aprózódtak, mint a lakó-
helyi könyvtárak.⁸⁶ „*A hiba az volt, hogy ahhoz
a nagyarányú növekedéshez, amelyet a szakszer-
vezeti könyvtármozgalom elért, sokáig nem talál-
ta meg a korszerű szervezési formát. A sokezer
könyvtár izoláltan és anarchikusan élt egymás
mellett... méreteik igen szűkre szabottak voltak...
Csak a kooperáció, a hálózat kiépítése segít-
het.*” – írta Sebestyén Géza a könyvtártípusokról
szóló sorozatban.⁸⁷ Bár már a SZOT 1955-ös el-
nökségi határozata is előírta a központi könyv-
tárak létrehozását a szakirányítás és a könyvellá-
tás érdekében, sőt az egyes ágazati szakszerve-
zetek és a megfelelő minisztériumok közös utasítá-
sai is ezt irányozták elő, mégis úgy tűnik, hogy
Sebestyén programadónak és modellt felvázoló-
nak minősíthető cikke és a nyomában 1958-ban
kiadott újabb SZOT döntés hozott változásokat.
Létrejöttek az SZMT központi könyvtárak és a
szakszervezeti könyvtármozgalom sajátos rend-
szere: Budapesten ágazatonként, vidéken szak-
maközi alapon szervezett hálózatok. Sebestyén
alapvetése szerint: „*A központi könyvtár hatás-
körében többféle típusú könyvtár működhetik. Így
pl. a) önálló könyvtár (ez csak módszertani segít-
séget kap, b) letéti könyvtár (ez könyveket is*

kap), c) fiókkönyvtár és kölcsönző állomás.” – majd még hozzáfűzte – „Teljesen helytelen lenne, ha ugyanabba a kisvárosba öt-hat szakszervezet is kiszállna, egy-egy (és igen kisméretű) könyvtár gondozására és ellenőrzésére.”

Általánosságban – persze a „lakóhelyi” és „munkahelyi” ellátásnál – a kétféle közművelődési könyvtári rendszer hasonló nyomvonalon haladt, azzal az eltéréssel, hogy a szakszervezeti könyvtárügyben markánsan stabilizálódott a letéti ellátás, illetve a SZOT gyorsabban hozta döntéseit, mint az állami vonal, hiszen nem volt szüksége egy sor egyeztetésre. Így pl. egy évvel korábbi mint a „Szakmai irányelvek...” „a SZOT elnökségének 1971. március 29-i állásfoglalása a szakszervezeti könyvtárak távlati tervezésének alapelveiről és követelményeiről” c. dokumentum, mely hosszú távon meghatározta ezeknek a könyvtáraknak a működési modelljét⁸⁸. A határozat – témánk szempontjából – kulcsmondatai: „... egy-egy szakszervezeti könyvtári hálózat a maga területén ellátási rendszert alkosson... A hálózaton belül körzeti könyvtárak (ezek a hálózati alközpontok T.Gy.), önálló könyvtárak és letéti könyvtárak működnek... Minden – azonos telephelyen – 2000 vagy ennél több dolgozót foglalkoztató üzemben, munkahelyen önálló könyvtár, a 2000 dolgozónál kevesebbet foglalkoztató üzemekben, munkahelyen letéti könyvtár működjenk.” – Aztán itt is az önállóságra törekvés tendenciájának megfelelően: „önálló könyvtár működhet 2000-nél kevesebb dolgozót foglalkoztató üzemben, ha a könyvtár működési feltételei az önálló könyvtárak normatívái szerint biztosíthatók”.

A letéti rendszer működését alaposabban tervezték meg. Így előírták, hogy a központi könyvtár „gondoskodik arról, hogy a letéti könyvtárak évente hat alkalommal kapjanak letétet és ennek 60 %-a új anyag (két éven belül megjelent) legyen. A 700 dolgozónál nagyobb üzemek (ezeket nevezték letéti I-nek, szemben az ennél kisebb munkahelyekkel, ahol letéti II. működött) könyvtárában alapállományt alakít ki, és ezek számára folyóiratokat fizet elő...”

Tájékoztató és ellátó tevékenysége érdekében állományát az alábbi gyűjteménycsoportok szerint gyarapítja:

- segéd- és kézikönyvtár
- átkölcsönzési állomány (célja a hálózatban jelentkező, letéti anyaggal ki nem elégíthető

speciális igények gyors kielégítése, elsősorban ritkábban keresett, kis példányszámban beszerzett művekből áll (T.Gy. KESZ-előd?!)

- letéti állomány (... a tömeges olvasói igények kielégítésére... elegendően nagy példányszámban... ahhoz, hogy a hálózat letéti könyvtáraiba hozzávetőleg két éven belül eljussanak)

A körzeti könyvtár – átkölcsönzési állomány nélkül! – lényegében ugyanazokat a feladatokat kapta, mint a központi. A letéti állomány és mozgatása jellemzésére nem árt hangsúlyozni, hogy azt is kikötötték, hogy évi 6 alkalommal ellátandó dolgozónként 0,5 kötetet adjanak letétbe, és évente 3 alkalommal adjon vissza a letéti könyvtár az ellátókönyvtárnak. Azt is jelezni kell, hogy a szakszervezeti hálózat is haladt némiképp az önállósodás irányában: ezt mutatja – a hasonló 211/1984. évi útmutatót a tanácsai könyvtárak számára immár négy évvel megelőző – 1980. szeptember 29-i SZOT határozat⁸⁹, mely a 2000-es határt 1500-ra mérsékelte az önálló könyvtáraknál, de már alsó határt is megjelölt: 100 dolgozó alatt csak kivételes esetben legyen könyvtár! A letétbe adáskor az új anyag aránya 60 helyett 50%-ra mérséklődött, ugyanakkor szorgalmazta a cserét, a kétirányú mozgatását az állományban: „... állományának alakítása évente 6 alkalommal, letéti cserék formájában történik.”

Persze a szakszervezeti rendszer sem működött tökéletesen. Jól mutatja ezt Mónus Imre módszertanilag is mintaszerű, alapos elemzése⁹⁰. Ebből most csak annyit idézhetünk, hogy alapgondolata szerint: „... a szakszervezeti hálózatoknak egyik legfontosabb jellegzetessége a kis szolgálati helyek letéti ellátása, ami feltételezi a rendszeres könyvcserét. Lényeges kérdés tehát, mekkora ez az állományrész, milyen ütemben mozog. Egy korábbi tanulmányomban szóvá tettem, hogy a cserékről a hálózati központok ugyan gyűjtenek adatokat, továbbítják őket, ám az országos statisztikákból hiányoznak. Azóta szerencsére a SZAKMA már regisztrálja a letétet adó könyvtáraknak ezt a tevékenységét... Az említett tanulmányomban azt írtam: »Öröndetes, hogy a csere eseteinek száma emelkedett, de alatta marad még 1974-ben is az Alapelvekben megszabott elvárásoknak...« Az alábbi táblá-

zat[ból]... láthatjuk, hogy a csere üteme [most is] messze elmarad a kívánalmaktól."

A szakszervezeti könyvtári hálózatok is törekedtek a könyvtári integrációval megerősíteni az önálló könyvtárakat, a kisebbeknél viszont mindvégig megmaradt a letéti ellátás. Ezt bizonyítja a SZOT titkárság 1986-os dokumentuma⁹¹. „A nagyüzemekben a szakmai-információs szolgáltatás és a közművelődési könyvtár, a szervezeti önállóságot megtartva, fokozottabban működjenek együtt. A kettős funkciójú könyvtárak kezelésének módja... a szakszervezeti és gazdasági szervek megállapodásától függ... könyvtári szakirányítását továbbra is a szakszervezeti központi könyvtárak lássák el. A munkahelyi könyvtárak integrációja mellett a közművelődési letéti I. és II. típusú szolgáltató helyek esetében a központosított letéti ellátás marad a jövőben is célszerű állományszervezési mód.”

Az iskolai könyvtárak tipikusan izolált könyvtárak: eleinte és évtizedekig teljesen külön kategóriát képviseltek az elemi/általános és a középiskolák, sőt iskolán belül is a nevelői és a tanulói könyvtárak⁹².

Lényeges, ámbar állományellátás szempontjából jelentéktelen, formális változás volt egységes hálózatba szervezésük 1958 után. 1971-et követően megindult legalább intézményen belül az erők koncentrációja a nevelői és tanulói könyvtárakból szervezett egységes könyvtárral. Közben az 1960-as években, a közművelődési és iskolai könyvtár integrációjára irányuló Borsod és Csongrád megyei kísérlet átmeneti intermezónak bizonyult: a megyék pozitív tapasztalatai mellett, az Országos Pedagógiai Könyvtár negatív következményeket is észlelt, ezért visszaállította az eredeti helyzetet⁹³. Az egyet nem értés jele az is, hogy Katsányi már hivatkozott írásában⁹⁴ évekkel később is visszatért rá: „Az egyik legalapvetőbb s hatásában legfejlettebb példája a nem gazdaságos párhuzamosságok konzerválásának pl. az a tény, hogy az iskolai és a tanács (községi) könyvtárak összevonására irányuló kezdeményezések holtpontra jutottak... Érthetetlen a kísérletezés megrekedése, hiszen távlatban bármelyik formáját fogadjuk el a kisközségi könyvtárügy ésszerű megoldásának, egyik fontos lépés mindenképpen az általános iskolás gyermekek könyvellátásának egységes rendezése.”

Ennek jegyében – bár némileg más megközelítéssel – fogalmazott az *Irányelvek a 18 éven aluli ifjúság könyvtári ellátásának javítására* c. MM dokumentum⁹⁵ az együttműködés szellemében, itt úgy, hogy „... A kis települések részben osztott és kis létszámú iskoláiban tanuló gyermekek könyvtári ellátása a falusi közművelődési könyvtárak feladata mindaddig, míg az iskolák körzetesítésének egyik fontos eredményeként maga az iskola nem tud gondoskodni olvasmányaikról (sic! T.Gy.) ... A közművelődési könyvtárak erejükhöz mérten cserélhető letéti adhatnak az iskolai könyvtáraknak, napközi otthonoknak, általános iskolai kollégiumoknak... Szükség szerint az iskola és a közművelődési könyvtár közösen biztosíthatja egy-egy városrész, lakóterület gyermeklakóinak könyvtári szolgálatát. E könyvtárnak alkalmasnak kell lennie arra, hogy maradéktalanul ellássa az iskolai könyvtár feladatát és emellett a tanítási időn túl gyermekkönyvtárként álljon a környék gyermeklakóinak rendelkezésére.”

Meg kell jegyezni, hogy az iskolakörzetesítés (legalábbis formálisan) ugyan a tagiskolák könyvtárait fiókkönyvtárakká tette, de állománymozgatás nem volt jellemző rájuk; a kettős funkciójú, illetve az általános művelődési központok (ÁMK) lényegében ilyen könyvtárainál az elvek végrehajtása, a mindkét funkció betöltése gyakran csorbát szenvedett, nem ritkán ádáz viták és harcok tárgya lett. A legalapvetőbb baj azonban az volt, hogy az ÁMK is többnyire (debreceni és pécsi stb. kivétel mellett) kiskönyvtár maradt, vagyis ugyancsak támogatásra szorult volna.⁹⁶

A kettős funkciójú könyvtárak egyúttal azt jelentették, hogy ennek keretében az iskolai igények ellátása is a lakóhelyi közművelődési könyvtárakéhoz kapcsolódott. Az 1971. évi Irányelvek...-re hivatkozva az 1960-70-es évek fordulóján Törökszentmiklóson, majd több városban (tehát most a Borsod és Csongrád megyei kísérlettől eltérően nem kis falvakban!) indult „mozgalom”, mely az általános iskolák és a városi könyvtár együttműködése, vagy más néven „közös fenntartású iskolai könyvtárak” címen az iskolai könyvtárak közművelődési bázisról történő ellátását eredményezte⁹⁷. Sajnos – minden pozitív következményük ellenére – ezek a példák nem váltak általánossá: részben talán nem voltak konzekvensen végiggondoltak, sem ellátórendszeri szempontból, sem amiatt, hogy az iskolai igények

eltérő jellegűek a közművelődésitől, részben pedig – ahogy már előbbre is láttuk többször – nálunk a legjobb elképzelés is előbb csorbulni, majd torzulni szokott⁹⁸. Majd az 1990-es évek ön-ellátásra, birtoklásra buzdító szelleme jórészt ezeket (a közös) ellátórendszereket is elsöpörte. Félt, hogy a szegénység (a beszerzési kereteknek az iskolákban is bekövetkezett elaprózódása) vagy az esetleges gazdagság (az iskoláknak 1997-re beigért és látszólag tetemes normatív támogatás) ugyanazt igazolja, mint az egykori Móricka vica: „*akármilyen ronda* (esetünkben gyenge, keveset érő, a NAT-nak az igényeit kielégíteni nem képes stb.) *vagy, mégis az enyém vagy...*”!⁹⁹

Összefoglalás

... és tanulság levonása nincs. Ahogyan általában is igaz, a történeti tanulságok itt sem közvetlenül vonatkoztathatók, hiszen a körülmények mindig eltérők. Azonban miként ez utóbbi általában sem teszi jogosulttá az embert a történelem tanításainak tagadására, úgy témakörünkben is bűnösebb a többszöri elkövető. Manapság negyedszer léptünk ugyanabba... (nem vízbe, hanem pocsolyába!), s vannak ismét – Sallai fogalmainak szellemében – „népkönyvtáraink”. Meddig? S vajon a törvényalkotók tudják-e ezt?!

Jegyzetek

1. Vö. SZABÓ-ANDRÁS Endre: Könyvtári adatok. (1884-1962.) Bp. NPI, 1966.
2. Vö. Könyvtártudományi Tanulmányok. Szerk. Gerő Gyula. Bp. Múzsák, 1984.
3. Vö. Magyar statisztikai évkönyv. 1994. Bp. KSH, 1995.
4. Uo. 28-29. p.
5. A szakmai közvélemény távolról sem egységes, mekkora (2-5-10 ezer vagy ennél is nagyobb?) populációjú település képes önálló könyvtárfenntartásra. Az 1947-es törvénytervezet óta, ami nem emelkedett jogerőre, egyetlen jogszabály sem alkalmazott alsó határt; a jelenlegi önkormányzati törvény – igaz nem könyvtárról, hanem könyvtári szolgáltatások biztosításáról szól – is természetesnek veszi, hogy az összes település azonosan ítéltető meg. Hasonló a helyzet múltban és jelenben a munkahely, vagy az iskolák esetében. Megítélésünk szerint, az elmúlt évtizedek tapasztalatai azok véle-

6. A könyvtárak száma 1994 végén 3723 önkormányzati, 1004 munkahelyi közművelődési és 3793 iskolai = összesen 8520. (A többitől nincs hiteles statisztika!) Ez az 1990. évi 75,9%-a. Ezek zöme is kiskönyvtár: az önkormányzatiak (3870 akkori könyvtárból, 1992-ben mindössze 915 (23,6%) volt 10 000 egységnél többel rendelkező. Vö. Statisztikai tájékoztató. 1992. Bp. MKM, 1993. 23. p.
7. Ld. ehhez azt a megfigyelést, hogy Ny. Európában az 1960-as évek vége óta gombamód megszaporodott felsőoktatási intézmények könyvtárai az erős centralizáció jegyében keletkeztek; vagy pl. a világon az egyik legjobbnak tartott, dán iskolai könyvtárügy – melyre a magyar könyvtárosok is sóvárogva tekintenek, csak érdekes módon ebben nem törekcszenek követni!? – szintén ellátórendszerekre épül. Magyarországon viszont az utóbbi 7-8 évben a munkahelyi és lakóhelyi ellátórendszerek erősen zsugorodtak; a közművelődési könyvtárak szervezte iskolai ellátórendszerek rossz konstrukciójúak voltak, s mára jórészt megszűntek. Ehhez ld. pl. TEKE és SZAKMA. Könyvtári statisztikák. Kiad. az OSZK-KMK. Bp. 1993. 52-55. p.
8. E hosszabb időszakot – takarékosági okokból – a lehető legtömörebbre fogjuk, a részletek iránt érdeklődőt A megyei könyvtári hálózat problémátörténete. In: Könyvtári Figyelő, 1992. 4. sz. 660-673. p. c. korábbi dolgozatunkhoz, sőt tovább: bőséges jegyzetapparátusához irányítjuk. Az iskolai könyvtárak autarktikus voltát másik, terjedelmesebb és bőséges hivatkozású írásunk igazolja: A hazai iskolai könyvtárügy problémátörténete. = DÁN Krisztina – TÓTH Gyula: Könyvtár az iskolában. Hazai és nemzetközi áttekintés. Bp. Föv. Ped. Int. 1995. 5-66. p., illetve mellékletekkel a 110. p-ig.
9. Bővebben ld. FÜLÖP Géza: A magyar olvasóközösség a felvilágosodás idején és a reformkorban. Bp. Akadémiai K., 1978.
10. Részletesen ld. MURÁNYI Lajos: A reformkori Fejér megye olvasáskultúrája. A székesfehérvári kaszinók és a Fejér Megyei Olvasótársaság. (1838-1849). Székesfehérvár, 1993. 37-64. p.
11. Ehhez is ld. A megyei könyvtári hálózat problémátörténete im., illetve KOSTYÁL István: Festetich László kísérletei közkönyvtárak alapítására. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. 1961-62. Bp. 1963. 280-290. p.; KUNTÁR Lajos: Szombathely városi közkönyvtárainak története. In: Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár évkönyve. 1962. Szombathely, 1963. 22-44. p.
12. FÜLÖP Géza: A magyarországi városi könyvtárak az első világháborúig. In: 150 éves a Mogyoróssy Könyvtár. Emlékkülés. Gyula, 1986. november 26. Békéscsaba, 1987. 15-24. p.
13. KUNTÁR Lajos: Olvasókörök és népkönyvtárak Vas megyében. In: A Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár évkönyve. 69-70. Szombathely, 1970. 21-73. p. c. tanulmá-

- nyában a 19. század elejétől 1945-ig 40-féle elnevezést sorolt fel.
14. Ez annak ellenére igaz, hogy az Utasítás népkönyvtárak szervezésére. A népkönyvtárak számára ajánlható művek jegyzékével. Kiad. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa. Bp. Athenaeum, 1907. 67 p. kiadvány előszava szerint: „... az állami költségvetésnek e célra szolgáló összegéből évente az országnak különböző részeiben a szükséglethez képest különböző nagyságú könyvtárakat [kell] felállítani, leginkább oly módon, hogy nem a megfelelő összeget, hanem kész könyvtárakat küld le külön szekrényben [ez egyértelmű és országos centralizáció! T.Gy]... az állandó könyvtárakon kívül a Tanács évente sok úgynevezett vándorkönyvtárat fog szétküldeni, melyek egy pár hónapig lesznek egy-egy kisebb helyen, s onnan a járás más községébe vagy tanyájára küldetnek, helyükbe a vándorkönyvtárak más, az előbbtől eltérő tartalmú, de azt kiegészítő s szintén népies irányú új sorozata jö.” (4-5. p.)
 15. FRAKNÓI Vilmos: Vidéki könyvtáraink jövője. In: Magyar Könyvszemle, 1899. 17-44. p. Ld. még REMETE László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története. Bp. FSZEK, 1966.; A Somogyi-Könyvtár száz éve. Szerk. Péter László. Szeged. 1984.
 16. Ld. többször hivatkoztunk írásunkat (8. sz. jegyzet), illetve VOIT Krisztina: A magyar közgyűjteményrendszer történetének vázlatja a századfordulótól 1949-ig. 1-2. r. In: Magyar Könyvszemle, 1992. 1. sz. 23-43. p., 2. sz. 139-156. p.
 17. FERENCZI Zoltán: A könyvtár alapvonalai. Bp. 1903. 133-135. p.
 18. FERENCZI Zoltán: A népkönyvtárak nemei. In: Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1907. 3-4. füz. 155-163. p.
 19. Bövebben ld. SZABÓ Ervin: Emlékirat községi nyilvános könyvtár létesítéséről Budapesten. In: Városi Szemle, 1910. 6. sz. 446-490. p., továbbá Kiny., valamint Szabó Ervin könyvtártudományi cikkei és tanulmányai. Bp. 1959. 207-265. p.
 20. DIENES László: Centralizáció a könyvtárügy terén. In: Népmívelés, 1911. 12. köt. 84-89. p.; ld. még Dienes László. (1889-1953). Kiad a FSZEK. Bp. 1964. 87-92. p.
 21. Részletesen tárgyaltuk ezt a témát A megyei könyvtári hálózat problémátörténete c., a 8. sz. jegyzetben hivatkozott dolgozatunkban. A részleteket és a további forrásokat ld. ott.
 22. Ferenczi 18. sz. jegyzetben im.
 23. Ld. továbbra is A megyei könyvtári hálózat problémátörténete im.
 24. Ezt az időszakot is részletesen bemutattuk 1992-ben írt dolgozatunkban; itt csak a gondolatmenethez szükséges összefoglalásra kell vállalkoznunk.
 25. SALLAI István: Visszapillantás. (A közművelődési könyvtárak 1945-1975.) In: Könyvtári Figyelő, 1974. 6. sz. 515-525. p. Ebben igen fontos, elvi jelentőségű, azóta mintha elfelejtettnek tűnő megkülönböztetést is tett! „Mi tulajdonképpen a népkönyvtár? Egy olyan, pedagógiai célzattal kiválogatott gyűjtemény, amely kevésbé művelt rétegek számára szolgál. Nem információhoz vezető intézmény, hanem ennek éppen az ellenkezője. Jámbor könyvek együttese, elszigetelt, magában álló kis, kölcsönzésre szánt gyűjtemény. A »népkönyvtár« ebben az értelemben tehát végsőfokon politikai fogalom... Meg kell azonban jegyeznünk, hogy szándékos szellemi korlátozás nélkül is létrejön a »népkönyvtár« mindenütt, ahol szegényes gyűjtemények állnak szemben az olvasói igényekkel. Az ok lehet pénztelenség, vagy organizációs tehetetlenség, amely nem ismeri fel a korszerű kooperációs megoldások lehetőségeit. Ebben az értelemben a népkönyvtár szakmai fogalom.” Még hozzátette: „Magyarországon az első kísérlet a falvak könyvvél való ellátására önálló kiskönyvtárak szervezése volt, ami nem más, mint kulturális játékokodás...”
 26. Ld. ehhez A megyei hálózat problémátörténete c. im. 37-39. jegyzetét.
 27. Lényegében elfogadta Kovács Máté 1956-ban írt „politikus” érvelését: „Sikeresen megindította a könyvtárügy korszerű fejlődését. Felbontotta a régi, elavult könyvtári szervezetet. Új, korszerű könyvtárpolitikai célokat tűzött ki. Új szervezeti alapelveket és keretek kialakítását tette lehetővé. A fejlődés első szakaszában különösen hasznosnak és termékenynek bizonyult az a törekvése, hogy a könyvtárakat szorosan ahhoz a területhez, vagy szervezethez kapcsolja, amelynek könyvtári szükségletéről gondoskodni hivatottak.” (KOVÁCS Máté: A magyar könyvtári törvény alapelvei, célkitűzései és művelődéspolitikai jelentősége. In: Magyar Könyvszemle, 1956. 3. sz. 181-201. p.) Azóta szinte kivétel nélkül ebben az értelemben minősítette mindenki, felsorolásuktól éppen emiatt is – takarékosaságból – eltekinthetünk!
 28. A Minisztertanács határozata nyomán javítsuk meg a könyvtárak munkáját. In: Könyvbarát, 1952. 5. sz. 2-4. p.
 29. A vidéki állami közművelődési hálózatunk fejlődési útja. In: A könyvtáros, 1957. 5. (október!) sz. 324-327. p.
 30. Megyei könyvtárigazgatók konferenciája, 1964. Budapest. A konferencia jegyzőkönyve + CSÜRY István: A megyei könyvtárak hivatása és helye a magyar könyvtárügy rendszerében. Kiad. Az OSZK-KMK. Bp. 1964. 36 p. Sajnos csak 20 (!) példányban sokszorosították, így valószínűleg nem könnyű elérni (a BDMK-ban megtalálható!), pedig számos más vonatkozásban is fontos könyvtárpolitikai dokumentum.
 - Ld. még ehhez a témához SALLAI István: A megyei és járási könyvtárak néhány időszzerű kérdéséről. In: A könyvtáros, 1957. 3. sz. 169-171. p. c. írását (aki tehát a 29. sz. jegyzetben hivatkozottnál két hónappal korábban felvetette a városi könyvtári kérdést és rögtön válaszolt is!) „Az a gondolat, hogy külön legyen a városi, külön a megyei, illetve a járási könyvtár, nem volna szerencsés, mert egyrészt párhuzamos intézmények fenntartása nagy luxus, másrészt a régi körzeti könyvtárakhoz való visszatérést jelentené... Ahol két egyenrangú tanács (megyei és városi, illetve járási és városi!) áll egymás mellett, a tradíció, a városok aránylag nagyobb anyagi lehetősége és érdeke azt kívánja, hogy a város kezelje a könyvtárat. Ebben az esetben a megyei és járási funkciók ellátását a könyvtár a megyei, illetve járási tanácstól kapott megbízatás alapján végezné.” (Tudjuk, nem így történt. A szakmai és racionális érvelés elbukott pénzügyi, hatalmi és bürokratikus erőknél. S talán a szakmai kényelmen is! T.Gy.)
 31. BERZA László: Cserealap létesül a megyei és járási könyvtárakban. In: A könyvtáros, 1953. 8-9. sz. 25-28. p.
 32. A 11-2-29/A/ 1952. (X.17.) Np. M. sz. rendeletet ld. Berza im.

A kiskönyvtári ellátás historiográfiájának vázlata

33. Berza Imre: s ebben hosszú indoklását és részletes leírását adja a következő évek gyakorlatát megismerni kívánó számára.
34. FERENCZI Zoltán: A népkönyvtárak nevei im. -ben arról írt, hogy a kiskönyvtárakat a központ úgy látja el, mint „a városi központi könyvtár mellett ugyanennek fiókkönyvtárait!
- GULYÁS Pál: Könyvtári problémák. Bp. Szerző kiad., 1917. c. esszéjének VIII. Közművelődési könyvtárak c. fejezetében (129-156. p.): „Közművelődési könyvtáraink... kettős szerepet volnának hivatottak betölteni. Egyfelől kielégítenék a működési székhelyükön élő lakosság szellemi szükségleteit, másrészt anyakönyvtárul szolgálnának a körzetükhöz sorozott kisebb községek és tanyák különböző típusú és eredetű népkönyvtárainak...”
35. SEBESTYÉN Géza: Az 1947. évi könyvtári törvénytervezet. In: Könyvtártudományi Tanulmányok, 1968. Bp. OKDT, 1968. 581-606. p.
36. SALLAI István: A falusi könyvtárak állománya és a letéti rendszer. In: A könyvtáros, 1958. 3. sz. 81-84 p. – Sallai arra is utalt, hogy a körzeti könyvtárak alapítása idején még világosan élt, hogy a falusi könyvtárak állományának van olyan része, amelyik nem vándorol (törzsanyag), ezt lehetőleg helyileg vásárolják – ez azonban az évek folyamán elhalványult, felváltotta az „örök letét”, a csere nem működött.
37. GOMBOS Károly: Az állami közművelődési hálózat időszzerű kérdéseiről. In: A könyvtáros, 1957. 1. sz. (június!) 1-4. p.
38. MIHÁLYI Imre: A falu könyvtárügye és a letéti könyvtárak helyi tanácsi hatáskörbe adása. In: A könyvtáros, 1958. 8. sz. 561-564. p.
39. TÓTH Árpád: Községi könyvtárak a tanácsi tulajdonbavétel után. In: A könyvtáros, 1961. 2. sz. 78-80. p. Rövid idő alatt, 1965-ig közel háromszorosára – az 1959. évi 13 millió forintról 1965-ig 38 millió forintra – »tornázták» fel az állománygyarapítási keretet, ahogy egy későbbi autentikus írásból (FUTALA Tibor: A harmincéves tanácsi könyvtárügy és a központosítás. In: Könyvtáros, 1979. 3. sz. 187-191. p.) kiderült.
40. SEBESTYÉN Géza: A letéti rendszer új szakasza. In: A könyvtáros, 1960. 4. sz. 243-245. p.
41. MEZEI György: A letéti rendszer problémái. In: A könyvtáros, 1960. 8. sz. 501-502. p.
42. SZÓNYI László: A kisközségek könyvtári ellátása. In: A könyvtáros, 1962. 1. sz. 22-24. p.
43. SZENTE Ferenc: Körzeti könyvtár, igen vagy nem? In: Könyvtáros, 1964. 3. sz. 123-125. p.
44. Lényegét a kísérletet vezető, akkor járási könyvtárigazgató írta le. PUSKÁS Sándorné: A letéti rendszer egyik változata. In: Könyvtáros, 1964. 7. sz. 382-385. p.
45. Tíz évvel később, immár a szombathelyi járás letéti ellátásáról írva – ez némileg más változatot igényelt a több mint kétszeres méretek, 40 könyvtár miatt! – Pus-kásné egyértelműen fogalmazott: „A letéti ellátás formálása, fejlesztése része a körzetek előkészítésének... szeretnénk befolyásolni és tervszerűvé tenni azt a folyamatot, amely a letéti ellátástól fokozatosan elvezet a községközpontokból kiinduló körzeti ellátásig.” (PUSKÁS Sándorné: A letéti ellátás 1973-ban. In: Könyvtáros, 1974. 1. sz. 23-26. p.) Ezt a szemléletet tükrözi – szinkronban a településhálózat-fejlesztési tervekkel – az 1960-70-es évek fordulójának koncepciója. Ld. Bövebben TÓTH Gyula: Településstruktúra és könyvtárhálózat. A Vas megyei tanácsi könyvtárhálózat a század utolsó évtizedeiben. In: [A] Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár évkönyve '69-70. Szombathely, 1970. 74-94. p. Megjegyezzük, hogy ebből, némileg átdolgozva, a tanácsi szervek által elfogadott munkaprogram is lett (ld. PUSKÁS Sándorné: A Vas megyei tanácsi könyvtárhálózat fejlesztési terve. In: Könyvtáros, 1972. 9. sz. 523-527. p.) Akkortájt szinte valamennyi megye elkészítette távlati programját (Többet közölt a Könyvtáros). A Vas megyei koncepció végcélja: a megyeszékhely + 6 város, korábban járási székhely (B szintű) és 17 község (C szintű) könyvtára oldja meg a további 200-220 falusi település kiskörzeti és/vagy letéti ellátását. (Akkor 1500-2000 lelkesnél alig nagyobb – részben kényszerből kibebbi? – települést is alkalmasnak tartott a közfelfogás központi szerepkörre, összesen 5-8000 lakost ellátandó).
46. A mozgókönyvtár ügyeire később térünk vissza.
47. SZENTE Ferenc: A kis lélekszámú falusi települések könyvtári ellátottsága és a fejlesztés lehetősége. In: Könyvtári Figyelő, 1965. 2-3. sz. 97-115. p. Számításai szerint hosszabb távon a mozgókönyvtár lakosonként 10, a körzeti könyvtár 9, a letéti rendszer 8 Ft-ból oldható meg, hozzáátve, hogy a bibliobusz különösen induláskor drága, s a körzeti rendszer is tárgyi-személyi beharózáást igényel.
48. Ezek a kulcsmondatok, hosszú időre meghatározták az érdekeltek gondolkodásmódját, számtalan helyen és formában felfedezhetők. Ugyanakkor a téma élő és aktuális voltát jelzi egy újabb, még terjedelmesebb tanulmány, mely már a szakszervezeti és iskolai könyvtárakra is kiterjesztette vizsgálódását. Alapvetően más megoldást ugyan nem adott, de jelezte, hogy „továbbra is szétforgácsolódnak a feladatok megoldásához szükséges erők. Így tehát valami felemás, öszvérállapot jött létre, s ebben egyik könyvtártípus sem tudja feladatát kellő színvonalon betölteni”. Vö. KATSÁNYI Sándor: Kisközségek könyvtári ellátása. In: Könyvtártudományi Tanulmányok. 1968. Bp. 1968. 547-580. p.) Fontos kiemelni, hogy a három hálózat gondjának közös megoldását is megpendítette.
49. Noha jogszabály [105/1968. (MK1.) MM. sz. utasítás] csak jóval később jelent meg, s így az akció is az évtized végére csúcsosodott ki, a gondolatot könyvtáros vetette fel, megoldást is szolgáló című írásában. (SZENTE Ferenc: Könyvtár a klubban - klub a könyvtárban. In: Könyvtáros, 1961. 10. sz.) Sőt ő írta az „iránycikket is”: Milyen legyen a klubkönyvtár? In: Könyvtáros, 1966. 7. sz. 378-379. p. Itt ugyan a klubkönyvtári témát is csak gyűjteményszervezési szempontból tárgyaljuk, de meg kell jegyezni, hogy sok gond forrása lett ezt művelődési otthon-jellegűnek és intézménynek minősíteni, s a kampány szintén számos vitát és anomáliát produkált.
50. SALLAI István: A letéti rendszer sorsa a magyar könyvtárakban. In: Könyvtáros, 1967. 9. sz. 523-515. p. Fontos hangsúlyozni, hogy a vitatott klubkönyvtári ügyben a könyvtárosok álláspontja – még ha kényszerből vagy kényelemből meg is alkudtak a gyakorlatban – elméletileg mindvégig konzervens volt. Katsányi a 48. sz. jegyzetben im.-ben leszögezte: „A koncepció nincs elentétben, sőt szorosan beleillik a kisközségek ellátásá-

- ról vallott elképzeléseinkbe. A klubkönyvtár ellátási szempontból, a körzeti könyvtár fiókja lenne.” A viták azonban még az 1970-es évek elején is tovább folytatódtak a Népművelés illetve a Könyvtáros lapjain. A téma iránt érdeklődőt ezekhez irányítjuk. Ez utóbbi lap úgy zárta ezt, hogy „elsősorban Tóth Gyula decemberben és Szabó Gyula most közzölt írása – kifejtették a szerkesztőség véleményét is.” (Könyvtáros, 1972. 1. sz. 22. p. Gondolatmenetünk szempontjából talán azt érdemes idézni: hogy „... a klubkönyvtár elnevezés, mely alapvetően követelményszintet jelöl, varázsszóvá vált, mellyel tanácsi vezetőket lehet felbuzdítani... másfelől terminológiai zűrzavar szülőjévé vált... a klubkönyvtár olyan közvetítő láncszem, mely önmagában megállni nem tud, ezért csakis valamely erősebb intézmény fiókja lehet... A fellángoló klubkönyvtár-létesítési szemlélet... háttérbe szorította a körzeti könyvtárak létesítését, holott ez az intézmény lehetne az egyik bázis, melyen a klubkönyvtár is létezhet”... (TÓTH Gyula: Tegyük helyére a klubkönyvtárainkat! In: Könyvtáros, 1971. 12. sz. 702-705. p.)
51. A Kertész Gyula előterjesztésében tárgyalt témáról az OKDT titkára, N. Rácz Aranka számolt be. Könyvtáros, 1966. 8. sz. 440-441. p.
 52. MEZEI György: Falvak és iskolák mozgókönyvtári ellátása. Tanulmányúti tapasztalatok az NSZK-ból. In: Könyvtáros, 1968. 12. sz. 711-714. p.
 53. Mezei Im. Eddig a szakma a bibliobuszhoz csak azzal a funkciójával foglalkozott, amely a lakosság közvetlen ellátását szolgálta, s mint ilyen a könyvtárral nem rendelkező területeken hiányt pótoló és megalapozta az állandóan helyben lévő könyvtárat. Mezei itt tehát rámutatott az állandó könyvtárakat tápláló voltára is, s így még jogosabb volt cikkének indítása: „Abban a fejlődésben, amely az európai közművelődési könyvtárügyben a második világháború után végbement, igen nagy szerepet játszott a mozgókönyvtárak megjelenése.”
 54. SZITA Ferenc: A korszerű járási könyvtár. In: Könyvtáros, 1968. 5. sz. 257-261. p.
 55. SALLAI István: Rövid áttekintés az európai országok falusi könyvtárainak helyzetéről. In: Könyvtári Figyelő, 1969. 2-3. sz. 10-14. p.
 56. Sallai Im. Utolsó mondataival a már akkor készülélfelben lévő azon koncepcióra utalt, mely immár túl volt az OKDT 1968-as békéscsabai vitáján (ld. Könyvtári Figyelő, 1969. 1. sz. 5-28. p.), s legjobb úton volt afelé, hogy előbb a III. országos könyvtárügyi konferencia egyik előkészítő anyaga legyen, (Alapelvek és követelmények... In: Könyvtártudományi Tanulmányok, 1970. Bp. OKDT, 1971.) s végül a Szakmai irányelvek a tanácsi közművelődési könyvtárak távlati fejlesztéséhez. c. korszakos dokumentumban öltön testet. (Ld. A közművelődési könyvtári ellátás. Irányelvek a távlati tervezéshez. Bp. OSZK-KMK, 1973. 9-24. p.)
 57. SZENTE Ferenc: A közigazgatási szervezet változása és a könyvtárak. In: Könyvtáros, 1969. 11. sz. 635-638. p.
 58. Bár Sente írásában vannak óvatosságra utaló megjegyzések is: „1. A jövendő körzeti könyvtárak állománybázisát azokon a helyeken kell kialakítani, ahol a közös tanács kellő nagyságú székhelyen van ahhoz, hogy ott az alapfokú ellátás egyéb intézményei is kifejlődhessenek. 2. A közös tanácsú községekben a tanács székhelyén működő könyvtárat ne tekintsük automatikusan körzeti könyvtárnak... Azokban a közös tanácsú községekben, ahol maga a tanács is kisközségben működik (1000 lakos alatti, sőt 500 alatti lélekszámú település) nem indokolt, hogy a tagközségektől lényegesen eltérő, kiemelt ellátást kapjon a központ...” Ez utóbbi arra utal, hogy ezt nem tekintették kizáró oknak, sőt születtek olyan ötletek, hogy 2 vagy több közös tanács kössön megállapodást, vagy felmerült a közös könyvtári és népművelési körzetek ötlete a főfoglalkozású szakember foglalkoztatásának érdekében. Bár Sente azt is jelezte, hogy „Az a veszély fenyeget, hogy ... a körzeti könyvtáros afféle kulturmindenes lesz...”
 59. Legalábbis erre utal a dunántúli és észak-magyarországi megyék vezető népművelési szakigazgatási munkatársainak és könyvtárigazgatóinak e témában tartott tanácskozásáról szóló beszámolójában Sente Ferenc (Körzeti könyvtárakkal a művelődési fehér foltok felszámolásáért! In: Könyvtáros, 1970. 8. sz. 452-455. p.) A kissé zavaros, magyarázkodó ajánlások érdekellentétekre utalnak.
 60. KERTÉSZ Károly: A körzetesítés útja és eredményei a tapolcai járásban. In: Könyvtáros, 1969. 11. sz. 639-645. p. Szerinte „a tapolcai járásban bevált”, noha az írás alapján úgy látszik, sok mindennel meg kell alkudni, s ráadásul kiderült, hogy „a körzeti könyvtár nem olcsó intézmény!”
 61. SZABÓ Gyula - SLEZSÁK Imre: Töprengés körzeti könyvtár ügyben. In: Könyvtáros, 1970. 10. sz. 580-583. p.
 62. TUBA László: Körzeti könyvtárak, klubkönyvtárak, járási és városi könyvtárak. In: Könyvtáros, 1971. 6. sz. 389-341. p. A klubkönyvtárak, a városi és járási könyvtárak ügyében egyetértett vele, de a körzeti ügyben nem, e rendszer egyik legelkötelezettebb híve, Kertész Károly (Gondjaink falun-városban. In: Könyvtáros, 1971. 8. sz. 463-465. p.) A vita persze hasznos lehetett volna, ha valóban és érdemben az kerekedik ki belőle, mint ahogy Tuba írását a lap szerkesztősége szánta.
 63. APRÓ Attila: Közművelődési könyvtáraink és a tanácsok rendszerének korszerűsítése. In: Könyvtáros, 1970. 11. sz. 645-646. p.
 64. SALLAI István: Az angol megyei könyvtár (county library) rendszerről. In: Könyvtári Figyelő, 1970. 1. sz. 43-53. p.
 65. SZENTE Ferenc: A „hátrányos helyzetű” települések könyvtárai. In: Könyvtári Figyelő, 1974. 6. sz. 525-529. p.
 66. Ld. 56. sz. jegyzetben im. Szakmai irányelvek – s benne a „C” típusról (talán jobb lett volna szintnek nevezni!) írtakat.
 67. Tapasztalataikat összefoglalta, a késlekedőket inspirálta FUTALA Tibor: A tanácsi közművelődési könyvtárak tervezése. In: Könyvtári Figyelő, 1974. 6. sz. 530-541. p.
 68. SZŐKE Tiborné: Az első magyar bibliobusz. In: Könyvtáros, 1973. 2. sz. 61-66. p.
 69. SIMÁNYI József: Ismét van szakszervezeti mozgókönyvtár! Őt letéti könyvtár helyett bibliobusz az Ikarusban. In: Könyvtáros, 1977. 1. sz. 20-21. p. – Azért „ismét”, mert 1962. március 22-én ugyan már a Fővárosi Autóbuszüzem ugyancsak indított kiselejtezett buszra telepített és a hat legnagyobb végállomáson egy-egy órán át kölcsönző, ámde „tiszavirág életűnek bizonyult” mozgókönyvtárat.

A kiskönyvtári ellátás historiográfiájának vázlata

70. Ez utóbbit később Cegléden – igaz az első erre a célra gyártott bibliobusz révén cáfolták. Vö. KÖNYI Andrásné-BICZÁK Péter: Mozgókönyvtár Cegléden. In: Könyvtáros, 1986. 2. sz. 78-82. p. A hazai és külföldi tapasztalatok alapján gondosan megtervezett bibliobusz hat év alatt készült el, pedig „a városi tanács igazán bőkezűen segítette a mozgókönyvtári háttér kialakítását”, miközben áruklodó módon a városi könyvtár „jelenleg is azokban a helyiségekben működik, ahová 1953-ban helyezték”(!?)
71. Jellemző már a beszámoló címe is. PINTÉR László: Mozgókönyvtárát – de csak újat! Az első vidéki mozgókönyvtár négy éve. In: Könyvtáros, 1978. 8. sz. 452-455. p. Hasonló tapasztalatokról számolt be VARGA Róbert: A kaposvári busz két éve. In: Könyvtáros, 1980. 8. sz. 465-467. p.
72. VARGA Béla: Kísérlet a kisközségek újfajta könyvellátására Veszprém megyében. In: Könyvtáros, 1976. 6. sz. 337-342. p. A divat kifejezést nem sértésnek szántuk, de egyetértünk a több mint évtizeddel későbbi kételkedővel: „Nem érezzük, hogy minőségi változást jelentene az ellátórendszer... Nem hisszük, hogy a letéti rendszer és a működő ellátórendszer alapvetően különbözik egymástól”. (BÖRÖNDI Lajos: Könyvtári divatok. A magyaróvári ellátórendszer. In: Könyvtáros, 1988. 11. sz. 660-663. p.)
73. Ez persze így játék a szavakkal, hiszen ez a „jogi fogalom” kell ahhoz, hogy – bármely ellátási forma keretében, történjék a kiskörzetből, járási, vagy megyei, országos szintről, művelődési autóval vagy bibliobusszal – a lényeg: az állománymozgatás, az intenzív állománykihasználás, illetve a megfelelő választék, a rendszeres „új” kínálat stb. megtörténhessék. Márpedig minden eddig ismert változat alapkérdése ez!
74. Művelődési Közlöny, 1977. 2. sz. 55-58. p.
75. Felsorolására kísérletet sem teszünk. Véleményünket egy recenzió kapcsán kifejtettük. TÓTH Gyula: [Az általános] művelődési központokról – egy könyv kapcsán. (Szabó Árpád: Az általános művelődési központok létrejötte és szervezetük kiépülése Vas megyében. 1981-1988. 1-2. köt. Szombathely, 1990. 60+42. p.) In: Vasi Honismereti Közlemények, 1991. 2. sz. 92-94. p. Bővebben ld. ott.
76. Erre utal PACSAI László: Könyvtárak a városkörnyéki közigazgatásban. In: Könyvtáros, 1976. 11. sz. 642-644. p. c. írása, melyben elég óvatosan, s eléggé kidolgozatlanul arra tesz javaslatot, hogy „mivel a városkörnyéki közigazgatás területén minden könyvtártípus megtalálható: tanácsai, szakszervezeti, közös fenntartású, iskolai, körzeti, mindez megkívánja a hálózatok összehangoltabb (sic! T.Gy.) fejlesztését és működtetését is.”
77. JANÓ János: A központosított könyvtári ellátás. In: Könyvtáros, 1977. 4. sz. 202-205. p.
78. Centralizációs törekvések a hazai közművelődési könyvtárakban. Szerk. Mándy Gábor. Kiad. az OSZK-KMK. Bp. NPI, 1980. 148 p.
79. TUBA László: Jó-e és hogyan jó a központosított ellátás? In: Könyvtáros, 1978. 9. sz. 524-515. p.
80. Böröndi 72. sz. jegyzetben im.
81. FUTALA Tibor: A harminc éves tanácsai könyvtárügy és a központosítás. In: Könyvtáros, 1979. 4. sz. 187-191. p.
82. SZITA Ferenc: A kis települések könyvtári ellátásának gondoljai. In: Könyvtáros, 1983. 9. sz. 512-515. p.
83. Papp István, Katsányi Sándor és mások számos idevágó írása mellett, itt Horváthné Jakubecz Ilona tanulmányából idéztünk: A központi ellátó szolgálat (KESZ) szerepe a hálózat szolgáltatási rendszerében. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 1991-1992-1993. Bp. 1994. 92-108. p.
84. CZUPI Gyula: Az ellátási rendszerek jelen helyzete. Letejtöttük és jövőjük. In: Könyvtári Figyelő, 1991. 1. sz. 31-37. p.
85. Vö. A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében. 1849-től 1945-ig. Összeáll. Kovács Máté. Bp. Gondolat, 1970. 390-392. p. Ld. még SZABÓ-András Endre. 1. sz. jegyzetben im., továbbá SZILÁGYI János: A magyar munkáskönyvtárak a két világháború között. (1920-1944). Bp. 1961.
86. Jellemző, hogy 1952. aug. 31-jén tartott statisztikai adatfelvételkor a 2598 lakhelyi könyvtár mellett 4028 szakszervezeti, 1910 gépállomási, állami gazdasági, termelő-, földműves- és egyéb szövetkezeti, tömegszervezeti és egyéb könyvtár volt. (Vö. Szabó András-Endre im.) Az 1957. évi teljes körű adatfelvételkor is többen voltak, (4557 szakszervezeti, 4229 lakóhelyi), s számuk 1959-re még tovább nőtt: 4620 lakóhelyivel szemben 6590 szakszervezetit regisztráltak. (Vö: Kovács Máté: A magyar könyv- és könyvkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában. Bp. OKT, 1961. 82-85. p.)
87. SEBESTYÉN Géza: Szakszervezeti könyvtáraink. In: A könyvtáros, 1957. 3. sz. 174-177. p.
88. E tekintetben általában is jó forrás – egyebek között – Könyvtári jogszabályok gyűjteménye. Bp. Táncsics 1976. Az említett dokumentum 5-25. p.
89. In: Könyvtáros, 1982. évi 3. sz. melléklet.
90. MÓNUS Imre: Az állomány és mozgása a szakszervezeti könyvtárakban. In: Könyvtári Figyelő, 1984. 3. sz. 229-243. p.
91. A SZOT Kulturális, agitációs és propaganda osztályának ajánlása a szakszervezeti könyvtári hálózat középtávú feladataira. In: Könyvtáros, 1986. 3. sz. 154-158. p.
92. E témakört még inkább érintőlegesen kezeljük itt és most. 8. sz. jegyzetben hivatkozott dolgozatunkban részletesen tárgyalva a témát, szinte napjaink jutottunk áttekintésünkben. Most csak az izoláltságot feloldani szolgáló mozzanatokkal elevenítjük fel, esetenként egészítjük ki.
93. Ld. a 8. sz. jegyzetben hivatkozott írásunkból a 91. és 92. tételek mellett SZEBENI Győző: A kis általános iskolák könyvtárainak átszervezése Borsod megyében. In: Könyvtáros, 1965. 8. sz. 449-450. p.
94. Ld. 48. sz. jegyzet.
95. Előszőr a Művelődési Közlöny, 1971. 24. sz-ban jelent meg, közölte, de leközölte A közművelődési könyvtári ellátás. c. im. (56. sz. jegyzetben) 43-50. p.
96. Ennek ellenére több megye a kettős funkciójú könyvtárak mellett döntött, nem is sikertelenül. Ilyen volt pl. Baranya megye. Bővebben ld. ROMÁN Lászlóné: A kis-települések könyvtári ellátásának kérdései. Baranya megyei tapasztalatok az összevonásokról. In: Könyvtáros, 1985. 10. sz. 575-582. p. – A szerkesztőség a cikk folytatását ígérte, de ez valamilyen oknál fogva nem jelent meg!
97. Vö: VARGA Sándor: Az általános iskolák és a városi könyvtár együttműködése Törökszentmiklóson. In:

Könyvtáros, 1975. 8. sz. 456-458. p. Ez a „mozgalom” aztán folytatódott a fővárosban, Győrön át Ajkáiig, az említett Baranyától Tolnán, Somogyon át Vas és Zala megyéig. Néhány példa a téma irodalmából. RÁCZ Aranka, N.: Együtműködés elvszerűen és szervezeten. In: Könyvtáros, 1974. 7. sz. 386-390. p.; KATSÁNYI Sándor - VARGHA Balázs: Gyermekek, könyvtárak iskolák. In: Könyvtáros, 1977. 1. sz. 3-8. p.; PACSAI László: Integráció – hol és hogyan? Tolna megyei tapasztalatok. In: Könyvtáros, 1978. 9. sz. 516-518. p.; BÁNHEGYI Gyuláné: Közös fenntartású közművelődési és kettős funk-

ciójú könyvtárak a fővárosban. In: Könyvtáros, 1982. 8.sz. 444-447. p.; VARGA Sándor: Könyvtárak iskolai és közművelődési szerepkörben. Az integrált iskolai könyvtárak lehetséges rendszere. In: Uo. 447-451. p.; BALOGH Ferencné: Az iskolai könyvtárak központi ellátása két városban. In: Uo. 451-455. p.

98. Néhány példát erre is: MEZEI György: Iskolai könyvtárak központi ellátása. In: Könyvtári Figyelő, 1984. 4. sz. 379-383. p.; KELLNER Béla: Egy meg egy – mennyi? In: Könyvtáros, 1987. 12. sz. 706-710. p.

400 000 személyi számítógép (ebből 180 000 multimédia) működik jelenleg a 11 500 francia középiskolában, 120 000 pedig a 70 000 elemi iskolában; az elemiben 45, a középiskola alsó tagozatán 30, a felső tagozaton 12 tanulóra jut egy PC. A Közoktatási Minisztérium el akarja érni, hogy az alsó tagozaton is 20 tanulóra jusson egy, amellet a középiskolai állomány további 10%-át akarja multimédiára cserélni.

500 iskolát kapcsoltak már be a RENATER országos kutatási hálózatba.

(Quarterly Newsletter of the ICSTI, 1997. aug.)

FOLYAMATOSAN MÉRIK A BRIT NEMZETI BIBLIOGRÁFIA FEDÉSI TELJESSÉGÉT. Havonta 12 közművelődési és felsőoktatási könyvtár (e csoport tagjai állandóan változnak) megjelöl 10-10 könyvet, amelyet most rendelnek, ill. most katalogizálnak; egy kívülálló szerv (az UKOLN) behasonlítja a címeket a BNB-ben.

A rendelés alatt levő könyveknek 1991. januárban 74, 1995. januárban 84, 1996. januárban 80, 1997. januárban pedig 81%-a szerepelt már a BNB-ben (a közművelődési könyvtárak esetében magasabb, a felsőoktatásiak esetében alacsonyabb a találati arány). - A katalogizálás alatt lévő könyvek behasonlítása a dolog természete szerint jobb eredményt produkál: a fenti időpontokban 75, 85, ill. 84% volt a találati arány, 6 hónappal később pedig ugyanezen a mintán már 84, 89, 90, ill. 91%-os eredmény mutatkozott. – Hogy nem jobb a találati arány, az nem a bibliográfusokon múlik, hanem a kötelepéldány-szolgáltatást ellazsáló kiadókon.

(Select, 1997.nyár)